

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Emilia Lall

Meänkielisten ainesten vertailu Mikael Niemen romaanissa
Mannen som dog som en lax ja sen suomennoksessa

Nykysuomen (modern finska) pro gradu -tutkielma

Vaasa 2014

SISÄLLYS

TAULUKOT	2
TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Aineisto	9
1.2 Tavoite	10
2 KIRJALLISUUDEN MONIKIELISYYDEN ANALYYSIMALLI	12
2.1 Erikssonin ja Haapamäen malli	12
2.2 Tutkielman menetelmä	15
3 MEÄNKIELI	18
3.1 Meänkielen historia ja nykyasema	18
3.2 Meänkieli – kieli vai murre?	19
4 MONIKIELISYYS KAUNOKIRJALLISUUDESSA JA SEN KÄÄNTÄMINEN	22
4.1 Monikielisyys ja koodinvaihto kaunokirjallisuudessa	24
4.2 Monikielisyysden kääntäminen	28
5 MEÄNKIELISTEN AINESTEN MERKINTÄ JA KÄÄNTÄMINEN	35
5.1 Alkuperäisteoksen typografisen merkinnän vastineet suomennoksessa	38
5.1.1 Suomennoksessa typografinen merkintä	39
5.1.2 Suomennoksessa merkitsemätön tai poistettu	45
5.1.3 Yhteenveto	49
5.2 Alkuperäisteoksen typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmän vastineet suomennoksessa	49
5.2.1 Suomennoksessa typografinen merkintä	50

5.2.2 Suomennoksessa typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmä	53
5.2.3 Suomennoksessa merkitsemätön, käännöksellä merkitty tai poistettu	57
5.2.4 Yhteenveto	61
5.3 Alkuperäisteoksen käännöksellä merkittyjen tai merkitsemättömien ainesten vastineet suomennoksessa	62
5.3.1 Suomennoksessa typografinen merkintä tai merkitsemätön	62
5.3.2 Yhteenveto	66
6 YHTEENVETO JA POHDINTA	67
LÄHTEET	74
TAULUKOT	
Taulukko 1. Meänkieliset ainekset ja niiden merkintä kirjoissa <i>Mannen som dog som en lax ja Mies joka kuoli kuin lohi.</i>	36
Taulukko 2. Meänkielisten ainesten merkintä suomennoksessa verrattuna alkuperäisteoksen merkintään.	37

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Emilia Lall
Pro gradu -tutkielma:	Meänkielisten ainesten vertailu Mikael Niemen romaanissa <i>Mannen som dog som en lax</i> ja sen suomennoksessa
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Modern finska
Valmistumisvuosi:	2014
Työn ohjaaja:	Gun-Viol Vik

TIIVISTELMÄ:

I min avhandling pro gradu undersöker jag flerspråkighet i litteratur. Mitt material består av Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax* och dess finska översättning *Mies joka kuoli kuin lohi*.

Målet med min undersökning är att undersöka hurudana inslag av kodväxling som finns i materialet samt hur dessa har markerats. Vidare har jag granskat vilka skillnader som finns i markering när man jämför originaltexten med översättningen. Kodväxlingen jag undersöker består av växling mellan meänkieli och bokens huvudspråk, det vill säga svenska eller finska.

Analysen visade att det i originaltexten fanns 156 inslag av kodväxling mellan meänkieli och bokens huvudspråk, och i översättningen två inslag mera, 158 stycken. Kodväxling har markerats på fyra olika sätt i materialet. Dessa fyra typer är typografisk markering, kombination av typografisk markering och översättning, endast översättning samt omarkerad kodväxling. I originaltexten var den vanligaste markeringstypen kombination av typografisk markering och översättning, medan det i den finska översättningen var vanligast med endast typografisk markering av kodväxlingen.

Den främsta orsaken till skillnaderna i markering är att meänkieli och finska är nära besläktade. En finskspråkig läsare förstår inslagen av meänkieli utan att de behöver översättas. I den svenska texten är översättning av inslagen av meänkieli dock en nödvändighet, eftersom de flesta svenska läsare inte har tillräckliga kunskaper i meänkieli eller finska för att förstå inslagens betydelse. I den svenska texten fanns dock även ett flertal inslag av kodväxling som endast var typografiskt markerade och därför försvårar läsarens förståelse. I dessa fall var översättningen oftast avsiktligt utelämnad eftersom inte heller bokens karaktärer förstod innebörden av det som sades när kodväxling användes.

AVAINSANAT: Monikielisyys, koodinvaihto, kaunokirjallisuus, kääntäminen, meänkieli

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa käsittelen monikielisyyttä kaunokirjallisuudessa. Tutkimus on kvalitatiivinen. Pääosin tutkin, miten monikieliset ainekset ilmenevät tekstissä, sekä miten monikielisyys käännetään toiseen kieleen. Käsite *monikielinen kaunokirjallisuus* voi tarkoittaa erilaisia asioita, esimerkiksi monikielisiä kirjailijoita, jotka kirjoittavat kirjoja joskus yhdellä kielellä ja joskus toisella, tai kirjoja, joissa kaksi tai useampi kieli on samalla läsnä (Tidigs 2007). Tässä tutkielmassa käsitettä monikielisyys kaunokirjallisuudessa käytetään jälkimmäisessä merkityksessä. Tämän tutkimuksen kohteena on Mikael Niemen kirja *Mannen som dog som en lax* (2006), ja sen suomennos *Mies joka kuoli kuin lohi* (2006). Kirjan tapahtumat sijoittuvat suurimmalta osin Ruotsin Tornionlaaksoon, ja kirja sisältää runsaasti meänkielisiä sanoja ja ilmaisuja. Tässä tutkielmassa tutkin, millä tavalla monikieliset ainekset on merkitty alkuperäisteoksessa ja suomennoksessa ja millaisia eroja on kirjojen merkintätavoissa. Pyrin myös saamaan selville, mistä nämä erot johtuvat.

Tutkimukseni pohjautuu Harriet Erikssonin ja Saara Haapamäen monikielisen kirjallisuuden analysoimisen malliin, joka esitettiin artikkelissa *Att analysera litterär flerspråkighet*. Mallissa on kolme analyysikategoriaa: monikielisyden viestinnällinen konteksti, monikielisyden muoto ja monikielisyden funktio. Monikielisyden viestinnällinen konteksti tarkoittaa sitä, missä määrin kirjailija ja lukija ovat monikielisiä. Muoto merkitsee sitä, millä tavalla monikieliset ainekset merkitään tekstissä (esimerkiksi typografinen merkintä tai käänös). Monikielisyden muoto voi olla joko ilmeinen tai piilevä. Monikielisyden funktio on sitä, mihin kirjailija pyrkii käyttämällä koodinvaihtoa. Kirjailijan pyrkimyksiä voivat olla esimerkiksi lukijan sisällyttäminen tai sivuuttaminen. (Eriksson & Haapamäki 2011: 43–51) Erikssonin ja Haapamäen mallista kerron tarkemmin luvussa 2.1. Tässä tutkimuksessa pääpaino on monikielisyden muodolla. Muotoon liittyvät kuitenkin tiivistä viestinnällinen konteksti ja funktio, ja siksi tulen lyhyesti käsittelemään myös näitä asioita. Idean tämän ilmiön tutkimiseen sain keväällä 2013, kuin osallistuin Vaasan yliopiston järjestämälle kurssille *Monikielisyys kaunokirjallisuudessa*, jossa tutustuimme monikielisiin teksteihin, keskustelimme niistä ja analysoimme niitä.

Monikielisyttä ja koodinvaihtoa on kauan käytetty tyylipiirteenä kaunokirjallisuudessa. Koodinvaihdolla kirjailija voi tahallisesti rikkoa kirjallisuuden rajat tai antaa kuvan autenttisesta puhekielestä. Monikielisyys on tavallisinta vähemmistökirjallisuudessa, eli vähemmistöryhmästä kertovassa kirjallisuudessa, ja maahanmuuttajista kertovassa kirjallisuudessa. (Eriksson & Haapamäki 2011: 43) Vaikka monikielisyys kaunokirjallisuudessa ei ole mikään uusi keksintö, sitä ei ole vielä kovin paljoa tutkittu. Muutamia tutkimuksia on tehty viime vuoden aikana. Aihetta ovat tutkineet muun muassa Julia Tidigs, joka tutkii monikielisyttä suomenruotsalaisissa romaneissa 1800- ja 1900-luvuista (Åbo Akademi 2013), sekä Harry Lönnroth, joka on Tampereen yliopistolla tutkinut monikielisyttä Carola Sandbackan romaaneissa Tampereen ruotsinkielisestä väestöstä (Lönnroth 2009). Vuonna 2011 ilmestyi kaksikielinen kirja *Både och, sekä että: om flerspråkighet – monikielisydestä*, joka sisältää eri tutkijoiden artikkeleita monikielisydestä suomalaisessa kirjallisuudessa (Grönstrand & Malmö 2011) Kirjan artikkelit kertovat sekä monikielisistä teksteistä että monikielisistä kirjailijoista. Tällä hetkellä monikielisyttä kaunokirjallisuudessa tutkitaan myös Tvåspråkighet i text (TITT) -projektin puitteissa. Tässä tutkimusprojektissa on mukana tutkijoita Vaasan yliopistosta ja Göteborgin yliopistosta.

Mona Enell-Nilssonin ja Minna Hjortin (2013) kirjoittamassa artikkelissa ”*Fuck sådant.*” *Snabba cash* -romaanin monikielisistä voima- ja haukkumasanoista sekä niiden suomen- saksan- ja englanninkielisistä käännöksistä käsitellään monikielistä tekstiä ja sen kääntämistä. Artikkelissaan Enell-Nilsson ja Hjort analysoivat monikielisiä voima- ja haukkumasanoja Jens Lapiduksen romaanissa *Snabba cash*, sekä sitä, miten nämä sanat on käännetty suomeen, saksaan ja Englantiin. He ovat ensisijaisesti tutkineet, millä tavalla kääntäjät ovat käsitelleet kirjan vieraskielistä tabukieltä, jos se on säilytetty ennallaan tai normalisoitu. Enell-Nilsson ja Hjort tulivat siihen tulokseen, että sekä monikielisyttä että tabukieltä pidetään tärkeänä osana teosta, ja yleensä se on säilytetty käännöksessä. Käännösratkaisut kuitenkin vaihtelevat kohdekielen, muodon ja semantiikan perusteella.

Hans Landqvist Göteborgin yliopistosta on artikkelissaan ”– *Kuka ... puhuu ...? stönade Esaias. Vem pratar?*” *Litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis*

roman Mannen som dog som en lax tutkinut monikielisyyttä Mikael Niemen romaanissa *Mannen som dog som en lax* (Landqvist 2012). Hän on tutkimuksessaan käyttänyt ainoastaan ruotsinkielistä kirjaa, ja tutkimuksen aineistona on noin puolet kirjasta. Artikkelissaan hän on tutkinut monikielisyyttä kaunokirjallisuudessa kolmesta näkökulmasta Erikssonin ja Haapamäen mallia käyttäen: monikielisyyden viestinnällinen konteksti, monikielisyyden muoto ja monikielisyyden funktio. Viestinnällisen kontekstin kohdalla hän on tutkinut kirjan lähettäjä, vastaanottajaa ja teemaa. Muotoseikoista Landqvist tutkii ilmeistä ja piilevää koodinvaihtoa sekä koodinvaihdon esiintymistiheys, merkintä ja integrointi. Viimeinen osa-alue, koodinvaihdon funktio, tarkoittaa sitä, millaiseen vaikutukseen kirjailija pyrkii käyttämällä koodinvaihtoa. Landqvist löysi aineistostaan sekä piilevää että ilmeistä koodinvaihtoa. Piilevä koodinvaihto oli aineistossa 337 esiintymää. Piilevä koodinvaihto koostui metakielisistä kommentteista, jotka ovat kommentteja kielestä ja kielenkäytöstä, sekä kontekstuaalisista vihjeistä, kuten henkilönnimistä, paikannimistä ja kulttuurista koskevista kommentteista. Ilmeisen koodinvaihdon esiintymiä oli aineistossa yhteensä 89 kappaletta, enimmäkseen meänkieltä, mutta myös muita kieliä, kuten englantia ja saamea.

Tutkimukseni eroaa Landqvistin tutkimuksesta siten, että keskityn vaan ilmeiseen koodinvaihtoon. Tutkimuksessani käytän siis ainoastaan osaa Erikssonin ja Haapamäen mallista. Tarkemmin analysoin kirjan ilmeistä koodinvaihtoa ja sen merkintää, ja yksinomaan meänkielisiä aineksia. En tutki koodinvaihdon funktiota koko kirjassa, vaan keskityn koodinvaihdon funktioon juuri niissä aineksissa, jotka tarkastelen. Minulla on myös käännösaspekti mukana, sillä tutkin näitä asioita sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa, ja vertaan ruotsin- ja suomenkielistä kirjaa.

Koska monikielisyyttä kaunokirjallisuudessa on suomeksi tutkittu vähän, suomenkielisiä termejä ovat vaikeita löytää. Eriksson ja Haapamäki (2011) käyttävät termiä *språkväxling* kuvaamaan osuuksia toisella kielellä kaunokirjallisissa teksteissä, sekä sen määrittäjiä *latent* ja *manifest språkväxling*. *Språkväxling*-sanon suomenkielinen käännös olisi *kielenvaihto*, mutta termiä käytetään jo suomen kielessä kuvaamaan prosessia, jossa väestö vaihtaa kieltä pysyvästi (Wiik 2002: 32–33). Siksi

olen päättänyt, että käytän tässä tutkielmassa termiä *koodinvaihto* kuvaamaan vaihtelua kielten välillä kaunokirjallisessa tekstissä. Erikssonin ja Haapamäen termien *latent* ja *manifest språkväxling* vastineena käytän *piilevää* ja *ilmeistä koodinvaihtoa*. *Koodinvaihto*-termin käyttö ei ole mutkatonta, sillä koodinvaihto yhdistetään yleensä vahvasti puheeseen (Park 1996: 1). *Koodinvaihtoa* on kuitenkin käytetty ennenkin suomenkielisissä tutkimuksissa kuvaamaan kielten vaihtelua kirjallisissa teksteissä, esimerkiksi Frick (2010; 2013) ja Venemies (2009). Enell-Nilsson ja Hjort (2013) käyttävät artikkelissaan sekä *koodinvaihtoa* että *kielenvaihtoa*. Myös englanninkielisissä tutkimuksissa on käytetty termiä *code switching* (ks. esim. Jonsson 2012) Lisäksi meänkieliset ainekset aineistossani koostuvat pääasiallisesti repliikeistä ja edustavat sillä tavalla puhekieltä, joten pidän aiheellisena käyttää *koodinvaihtoa* tässä tapauksessa. Klintborgin (1999) mukaan *koodinvaihto* tarkoittaa yleensä, että vieraita sanoja käytetään muuttumattomina toisessa kielessä, kun taas *laina* tarkoittaa, että sana sopeutetaan toiseen kieleen. Aineistossani meänkieliset ainekset sopeutetaan teoksen pääkieleen erittäin harvoin, mutta on toki olemassa muutama tapaus, jossa niin on tehty. Tämän määritelmän mukaan on kirjassa kuitenkin useimmissa tapauksissa kysymys koodinvaihdosta, eli aineksia ei ole sopeutettu tekstin pääkieleen.

Myös termit *monikielinen* ja *yksikielinen* ovat hieman hankalia käyttää tässä kontekstissa, sillä ne yhdistetään ennen kaikkea henkilön ja yhteiskunnan käyttämään kieleen (Sternberg 1981: 222). Suomen kielessä ei kuitenkaan ole muita ytimekkäitä tapoja ilmaista useiden kielten läsnäoloa kirjallisessa tekstissä, ja lisäksi sanojen *monikielinen* ja *yksikielinen* merkitys on helppo ymmärtää. Myös Eriksson ja Haapamäki (2011) käyttävät näiden sanojen ruotsinkielisiä vastineita mallissaan. Siksi käytän tässä tutkielmassa sanoja *monikielinen* ja *yksikielinen*, kun puhun sekä teksteistä että henkilöistä ja yhteiskunnasta.

Kiinnostus vähemmistökirjallisuutta kohtaan on viime vuosikymmenien aikana kasvanut Pohjoismaissa, ja vähemmistökirjallisuutta on tutkittu yhä enemmän. Syy tähän voi olla, että keskustelua vähemmistöryhmistä on käyty tiiviimmin, mutta myös se, että maiden vähemmistöt ja näiden kulttuurit nähdään yhteiskuntaan integroituna osana. Lisäksi vähemmistöryhmät itse ovat 1970-luvulta lähtien vahvistaneet

identiteettiään julkaisemalla kirjallisuutta. (Gröndahl 2002: 11) Kuten luvussa 3.1 kuvailen, meänkieli oli pitkään assimilaatiopolitiikan kohde, mikä johti siihen, että meänkieli oli vähällä kadota. Siksi tornionlaaksolainen meänkielinen kirjallisuus on kehittynyt vasta viime vuosikymmenien aikana (Gröndahl, Hellberg & Ojanen 2002: 142).

Vähemmistökirjallisuudelle ominaista on sen rajoja ylittävä luonne; se yhdistää eri kulttuureja. Tornionlaaksossa eri kulttuurit, kuten Tornionlaakson, Suomen, Ruotsin, Venäjän, saamelaisalueen ja kveenialueen kulttuurit, ovat kohdanneet. Siksi tornionlaaksolainen kirjallisuus sisältää vahvaa tietoisuutta omasta kulttuurista, Norrbottenin maisemasta, Tornionlaakson historiasta ja useiden kielten läsnäolosta. Tornionlaaksolaiselle kirjallisuudelle ominaisia ovat myös sosiaaliset ja yhteiskunnalliset teemat sekä vastakkaisuudet yksilön ja kollektiivin tai Tornionlaakson ja muun Ruotsin välillä. (Gröndahl ym. 2002: 140)

1.1 Aineisto

Tutkielmani aineisto on Mikael Niemen romaani *Mannen som dog som en lax* (2006) sekä sen suomennos *Mies joka kuoli kuin lohi* (2006), jonka on suomentanut Outi Menna. Käytössäni on kirjojen sidotut laitokset. Ruotsinkielinen kirja on 336 sivua, ja suomennos hieman pidempi, 350 sivua. Kirja sisältää runsaasti meänkielisiä aineksia, alkuperäisteoksessa 156 kappaletta, ja suomennoksessa 158 kappaletta. Suomennoksessa on siis kaksi ainesta lisää. Ero muodostuu siitä, että kääntäjä on pari kertaa lisännyt tekstiin meänkielisen lauseen sekä toistanut tekstissä meänkielisen sanan, jonka paikalla käytetään alkuperäisteoksessa ruotsinkielistä vastinetta. Lisäksi hän on kolme kertaa poistanut meänkielisen aineksen ja korvannut sen suomenkielisellä sanalla. Aineistosta olen kerännyt kaikki meänkieliset ainekset. Kontekstista riippuen aines voi olla yksi ainoa meänkielinen sana tai kokonainen lause meänkielellä.

Mannen som dog som en lax on sekä rikosromaani että rakkaustarina, ja vaikka kirja on fiktiivinen kertomus, se sisältää paljon tietoa Tornionlaakson ja meänkielen historiasta ja nykytilanteesta. Kirjan tapahtumat on suurimmaksi osaksi sijoitettu Tornionlaaksoon.

Kirja kertoo Therese Fossnesistä, poliisista, joka tulee Tukholmasta Pajalaan selvittämään raakaa murhaa, mutta rakastuu samalla tornionlaaksolaiseen mieheen. Monien ruotsalaisten tapaan, Theresellä ei ole paljon tietoa Tornionlaaksosta eikä meänkielestä. Niemi voi päähenkilönsä avulla opettaa lukijaa Tornionlaaksosta ja vastata ennakkoluuloihin meänkieltä ja Tornionlaaksoa kohtaan.

Mikael Niemi on syntynyt vuonna 1959 Pajalassa, Ruotsissa. Hän on aina elänyt monikielisessä ympäristössä. Hänen isänsä puhui meänkieltä, hänen äitinsä puhui ruotsia ja hänen isoäitinsä oli saamelainen. (Like 2013) Niemi ei kuitenkaan lapsena oppinut meänkieltä niiden vastustuksien vuoksi, jotka siihen aikaan meänkieltä vastaan vallitsivat (Jonsson 2012: 217). Niemi kirjoittaa romaaneja ja lyriikkaa sekä draamaa näyttämölle, televisioon ja radioon. Niemen ensimmäinen teos, runokirja *Näsblod under högmässan* ilmestyi vuonna 1988, ja hän teki vuonna 2000 läpimurron esikoisromaanillaan *Populärmusik från Vittula*. Niemi on tähän asti julkaissut neljä romaania, jotka ovat kaikki ilmestyneet myös suomeksi: *Populäärimusiikkia Vittulanjätkältä* (2001), *Nahkakolo* (2004), *Mies joka kuoli kuin lohi* (2006) ja *Veden viemää* (2013). Suomeksi on myös ilmestynyt hänen kolme nuorisokirjaansa, *Kirkon piru* (2002), *Verenimijät* (2003) ja *Aivot pellolle* (2011). (Tornionlaakson kirjoittajat 2013, Kirjasampo 2013a)

Outi Menna on tuottelias kääntäjä, joka kääntää ruotsista ja norjasta suomeen. Hän on suomentanut tunnettujen ruotsalaisten ja norjalaisten kirjailijoiden kirjoja, muun muassa Camilla Läckbergin ja Jo Nesbø'n kirjat. Mikael Niemen tuotannosta hän on kääntänyt romaanit *Populäärimusiikkia Vittulanjätkältä* ja *Mies joka kuoli kuin lohi*, sekä nuorisokirjan *Aivot pellolle*. (Kirjasampo 2013b)

1.2 Tavoite

Tavoitteeni on tutkia, miten monikielisyys ilmaistaan alkuperäisteoksessa *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennoksessa *Mies joka kuoli kuin lohi*. Tutkimuskohteena on

kirjojen meänkieliset ainekset ja näiden ainesten merkintä tekstissä. Tutkin sitä, millä tavalla meänkieli on merkitty kirjoissa, sekä milloin ja miksi merkintätavat eroavat toisistaan. Oletan, että meänkielisiä osuuksia on yhtä paljon molemmissa versioissa, mutta suomenkielisessä versiossa meänkieliset osuudet on luultavasti käännetty harvemmin kuin alkuperäisteoksessa. Syy tähän on, että meänkieli on niin lähellä suomen kieltä, että suomea osaavat lukijat ymmärtävät myös meänkieliset osuudet (ks. luku 3.2). Lukijat, jotka eivät ymmärrä meänkieltä tai suomea, tarvitsevat toisaalta käännoiksi tai selityksiä. Kirja sisältää niin paljon meänkielisiä aineksia, että ilman käännoista olisi vaikeaa pysyä mukana juonessa. Ruotsinkielisistä lukijoista vain harva ymmärtää meänkieltä, ja siksi käänno on tarpeellinen ruotsinkielisessä romaanissa. Pysin myös saamaan selville, mistä erot kirjojen välillä johtuvat.

Koska monikielisuuden muotoon liittyvät tiivistä monikielisuuden viestinnällinen konteksti ja funktio, tavoitteeni on myös selvittää, millä tavalla nämä asiat ovat vaikuttaneet meänkielen merkintään kirjoissa. Olettamuksena on, että alkuperäisteoksessa kirjailija on meänkielen avulla voinut sivuuttaa meänkieltä osaamattomat lukijat käyttämällä kieltä, jota he eivät ymmärrä. Suomennoksessa taas tämä ei ole samalla tavalla mahdollista.

Tutkimuskysymykset

- Millä tavalla meänkieliset ainekset on merkitty kirjoissa?
- Millainen funktio meänkielisillä aineksilla on?
- Millaisia eroja löytyy kirjojen välillä, kun tutkitaan meänkielisten ainesten merkintää? Millaisissa tapauksissa kirjojen merkinnät eroavat toisistaan?
- Miksi kääntäjä on merkinnyt meänkieliset ainekset toisella tavalla kuin kirjailija?

2 KIRJALLISUUDEN MONIKIELISYYDEN ANALYYSIMALLI

Tässä luvussa esittelen ensiksi Erikssonin ja Haapamäen kirjallisuuden monikielisyuden analysoimisen mallin. Luvussa 2.2 esittelen oman menetelmäni, jota tässä tutkielmassa käytän. Olen käyttänyt Erikssonin ja Haapamäen mallia pohjana, kun olen luonut oman menetelmäni. Esittelen tässä luvussa menetelmäni suhteessa Erikssonin ja Haapamäen malliin, ja kuvailen, miten menetelmäni ja heidän mallinsa eroavat toisistaan.

2.1 Erikssonin ja Haapamäen malli

Harriet Eriksson ja Saara Haapamäki (2011) ovat luoneet kirjallisuuden monikielisyuden analysoimisen mallin. Malli on ajateltu sovellettavaksi kaunokirjallisiin teksteihin, joissa käy implisiittisesti tai eksplisiittisesti ilmi, että enemmän kuin yksi kieli on mukana kontekstissa. Mitä tärkeämpi teema monikielisyys on romaanissa, sitä todennäköisempää on, että monikielisyys käy eksplisiittisesti ilmi. Erikssonin ja Haapamäen malli on jaettu kolmeen osaan: monikielisyuden viestinnällinen konteksti, monikielisyuden muoto ja monikielisyuden funktio. Eriksson ja Haapamäki käyttävät artikkelissaan termiä *språkväxling*, jonka vastineena tässä tutkielmassa käytän termiä *koodinvaihto*.

Kun tutkitaan monikielisyuden viestinnällistä kontekstia, keskitytään kirjailijan, yhteiskunnan ja vastaanottajan mahdolliseen monikielisyyteen. Selvitetään, missä määrin kirjailija itse on monikielinen; osaako hän vapaasti vaihtaa kielten välillä. Kirjailija, joka hallitsee molemmat kielet, osaa luultavasti antaa aidon kuvan kielen käytöstä. Yhteiskunta on myös tärkeä tekijä: onko yhteiskunta, jossa kirja julkaistaan, yksi- vai monikielinen? Eri kielillä voi olla yhteiskunnassa eri toimialueet ja asemat. Kielillä voi olla yhteinen, monikielinen kulttuuri, tai jokaisella kielellä oma kulttuurinsa. Yhteiskunnan mahdollinen monikielisyys viittaa myös vastaanottajan kielitaitoon. Monikielisessä yhteiskunnassa on todennäköisempää, että vastaanottajakin on monikielinen kuin yksikielisessä yhteiskunnassa. Tähän vaikuttaa myös kielen asema yhteiskunnassa. Jos kieli kuuluu maan virallisiin kieliin, on todennäköisempää, että

vastaanottaja hallitsee kielen, kuin kielen joka on pienen ryhmän käytössä oleva vähemmistökieli tai maahanmuuttajakieli. (Eriksson & Haapamäki 2011: 44–45)

Monikielisyyden muodon Eriksson ja Haapamäki (2011: 45–46) jakavat kahteen pääkategoriaan: piilevä eli implisiittinen koodinvaihto ja ilmeinen eli eksplisiittinen koodinvaihto. Piilevä koodinvaihto tarkoittaa, että romaani on kokonaisuudessaan kirjoitettu yhdellä kielellä, mutta käy viitteellisesti ilmi, että muitakin kieliä on mukana romaanikontekstissa. Piilevä koodinvaihto voidaan viestittää metakielisillä kommentteilla, eli kirjailija viittaa siihen, että lausunto on tehty toisella kielellä, esimerkiksi *sanoi hän englanniksi*. Kirjailija voi myös kontekstuaalisilla vihjeillä viitata siihen, että useita kieliä on käytössä. Paikannimistä voi käydä ilmi, että juoni tapahtuu toisessa maassa tai kulttuurissa, ja myös henkilönimet voivat viitata henkilön kielenkäyttöön.

Ilmeinen koodinvaihto tarkoittaa, että romaanitekstissä on mukana yksittäisiä sanoja tai pidempiä jaksoja muilla kielillä kuin romaanin pääkielellä. Eriksson ja Haapamäki (2011: 46–48) ovat luoneet ilmeisen koodinvaihdon tutkimiseen kolme alakategoriaa: koodinvaihdon frekvenssi, koodinvaihdon merkintä ja koodinvaihdon integraatio. Koodinvaihdon frekvenssi voi muodostua yksittäisistä aineksista tai jopa kielten tasavertaisesta käytöstä. Viimeisessä tapauksessa on kuitenkin vaikea sanoa, milloin on kyse romaanin pääkielestä ja milloin koodinvaihdosta. Koodinvaihdon merkintä tarkoittaa, että ilmeinen koodinvaihto on tekstissä merkitty esimerkiksi metakielisellä kommentilla, käännöksellä tai typografisella merkitsijällä. Koodinvaihto voi olla täysin merkitsemätön, heikosti tai vahvasti merkitty. Merkitsemätön koodinvaihto ei periaatteessa eroa muusta tekstistä ja voi esimerkiksi olla seuraavan näköistä.

”Om nån restaurang var full så sa han bara täytyyks mun todella soittaa
omistajalle – – ”

Yllä oleva esimerkki tulee Sabine Forsblomin kirjasta *Maskrosguden*. Kaikki tässä luvussa käyttämäni esimerkkejä ovat Erikssonin ja Haapamäen käyttämiä.

Erikssonin ja Haapamäen mallissa (2011: 46–47) heikkoja merkintöjä edustavat typografiset merkinnät, kuten kursiivi, lainausmerkit ja versaalit. Vahvempia merkintöjä edustavat metakieliset kommentit ja käännökset. Kaikista vahvimmat ovat kahden tai useamman merkinnän yhdistelmät. Alla on esimerkkejä heikosti merkitystä ja vahvasti merkitystä koodinvaihdosta. Ensimmäinen esimerkki edustaa heikkoa merkintöä ja sisältää *vakoilla*-sanana muunnelman. Esimerkki tulee Kjell Westön *Drakarna över Helsingfors* -kirjasta. Vahvaa merkintöä edustava toinen esimerkki tulee Mikael Niemen kirjasta *Populärmusik från Vittula*.

Och det finns ingen som är mer lämpad att *vakla* på än den som vill vara ifred, och den grundregeln kan alla paparazifotografer och den kan också Riku och Sammy.

– *Mie uskon että poika on päissä.* Jag tror pojken är full, sa hon på finska med en djup, lite hes stämma.

Merkintään kuuluu myös koodinvaihdon integraatio, joka tarkoittaa koodinvaihdon kieliopillista sopeutumista romaanin pääkieleen. Kyseessä voi olla sekä yksittäiset sanat että pidemmät jaksot. Nämä voidaan joko sopeuttaa pääkielen kielioppiin tai säilyttää niiden omat kieliopilliset muotonsa. (Eriksson & Haapamäki 2011: 47–48) Seuraavassa esimerkissä Susanna Alakosken kirjasta *Svinalängorna* on säilytetty muoto, joka suomenkielisillä sanoilla olisi ollut suomenkielisessä tekstissä.

Hos Riitta åt vi sihanlihakastiketta [sic], makkarakastiketta och jauhelihakastiketta. Fläksås, korvsås och köttfärssås.

Pidemmät koodinvaihtojaksot voivat olla syntaktisesti integroituneita pääkieleen virkerakenteeseen tai irrallaan (Eriksson & Haapamäki 2011: 48). Seuraavassa esimerkissä ensimmäinen suomenkielinen lause muodostaa oman virkkeen, kun taas toinen on osa ruotsinkielisestä virkkeestä ja syntaktisesti integroitu virkkeeseen. Esimerkki tulee Westön romaanista *Drakarna över Helsingfors*.

– – Du hade lämnat kvar lappen på ditt skrivbord en kväll. *Raitis, polkupyörällä liikkuva, opiskeleva joulupukki.* Och telefonnumret var till *TKK:n asuntola, Otaniemi.*

Ilmeisellä koodinvaihdoilla kirjailijalla on myös mahdollisuus antaa kuva vahvasta tai heikosta rajasta kielten välillä. Esimerkiksi merkitsemätön koodinvaihto antaa kuvan siitä, että monikielisyys on kontekstissa tavallista. Vahvasti merkitty koodinvaihto voi taas osoittaa toisen kielen ulkopuolisuutta ja toisenlaista asemaa yhteiskunnassa (Eriksson & Haapamäki 2011: 47–48, 50).

Erikssonin ja Haapamäen (2011: 49–51) mukaan kirjallisella koodinvaihdoilla on aina funktio, esimerkiksi luoda tunne aidosta kielestä ja kieliympäristöstä. Koodinvaihdoilla kirjailijalla on myös mahdollisuus sisällyttää tai sivuuttaa lukijansa tämän kielitaidosta riippuen. Eriksson ja Haapamäki ovat havainneet, että kirjailijan ja lukijan kielitaidolla sekä kirjan teemalla on taipumuksena vaikuttaa koodinvaihdon merkintään. Mitä enemmän taitoja kirjailijalla ja lukijoilla on kielessä, jota käytetään koodinvaihdossa, sekä mitä keskeisempi teema monikielisyys on kirjassa, sitä todennäköisempää on, että koodinvaihto on ilmeinen, frekventti, merkitsemätön ja integroitu. Koodinvaihdoilla kirjailijalla on myös mahdollisuus ottaa kantaa kielen yhteiskunnalliseen asemaan.

Tässä tutkielmassa Erikssonin ja Haapamäen malli toimii kuitenkin vain lähtökohtana, oma menetelmäni on lähtöisin ilmeisen koodinvaihdon muodosta. Minulla on myös hieman eri näkökulma, koska minulla on mukana myös kirjan suomennos. Erikssonin ja Haapamäen malli perustuu siihen, että tutkitaan kaikkia tapoja, joilla koodinvaihto ja vieras kieli näkyvät kirjassa. Minä taas tutkin ainoastaan ilmeisen koodinvaihdon merkintää alkuperäisteoksessa ja suomennoksessa. Seuraavassa luvussa kerron tarkemmin omasta menetelmästäni.

2.2 Tutkielman menetelmä

Tässä tutkimuksessa vertaan meänkielisiä aineksia Niemen kirjassa *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennoksessa *Mies joka kuoli kuin lohi*. Aineistosta olen kerännyt kaikki meänkieliset ainekset. Aines voi kontekstista riippuen olla yksi ainoa sana tai kokonainen lause. Useimmat meänkieliset ainekset löytyvät vuoropuheluista. Jos kirjan henkilön lausuma repliikki on kokonaan meänkielellä, olen laskenut repliikin yhdeksi

meänkieliseksi ainekseksi. Myös repliikit, jotka on lausuttu ruotsin kielellä, mutta sisältävät yhden tai muutaman meänkielisen sanan, olen laskenut yhdeksi meänkieliseksi ainekseksi. Esimerkiksi lauseet ”*Pojan kanssa met puhuma aivan ruottia*” (Niemi 2006a: 180) ja ”*Nej, mamma, du sa puikkopottu!*” (Niemi 2006a: 312) on molemmat laskettu yhdeksi ainekseksi, vaikka niiden sisältämä määrä meänkielisiä sanoja on erilainen. Meänkieli esiintyy harvoin kertovassa tekstissä. Tällöin olen laskenut kokonaiset ilmaisut yhdeksi ainekseksi, mutta luetelmista olen laskenut jokaisen yksittäisen sanan omaksi ainekseksi. Näin olen tehnyt, koska luetelmissa sanat eivät kuulu samalla tavalla yhteen kuin kokonaisissa lauseissa. Monet meänkieliset sanat ovat samanlaisia kuin suomenkieliset, mutta tässä tutkielmassa kutsun kaikkia sanoja meänkieliseksi, myös ne, jotka yhtä hyvin voitaisiin laskea suomenkielisiksi. Näin olen tehnyt, koska kaikki meänkieliset lauseet, jotka ovat mukana kirjassa, ovat meänkieltä puhuvien ihmisten lausumia, eikä kirjassa esiinny suomalaisia.

Erikssonin ja Haapamäen kirjallisuuden monikielisyysmallin mukaan tutkin ensisijaisesti monikielisyysmuotoa, tässä tapauksessa meänkielen, muotoa. Tutkin, miten kirjailija ja kääntäjä ovat merkinneet monikielisiä aineksia tekstissä. Analysoin monikielisyysmerkinnän kannalta, millaisia eroja löytyy kirjojen väliltä, sekä yritän selvittää, mistä nämä erot johtuvat. Taulukkojen avulla havainnollistan meänkielisten aineksien määrää, määrällisiä eroja kirjaversioiden välillä sekä eroja meänkielisten aineksien merkinnässä. Koska isoimmat erot kirjojen välillä löytyvät monikielisyysmuodosta, tutkimukseni painopiste on muodon tutkimisessa. On kuitenkin selvää, että eroja löytyy myös viestinnällisestä kontekstista ja funktiosta. Siksi tulen kommentoimaan myös näitä seikkoja, mutta en analysoi niitä sen syvemmin.

Mallissaan Erikssonilla ja Haapamäellä (2011) on toisenlainen jaottelu kuin se, jota tutkielmassani käytän. Syy tähän on, että minulla on kontrastiivinen näkökulma, ja vertaan alkuperäisteosta suomennokseen monikielisyysmuotoa silmällä pitäen. Siksi en tutki esimerkiksi piilevää koodinvaihtoa, enkä käsittele monikielisyysmuodosta viestinnällistä kontekstia ja funktiota niin tarkasti kuin heidän mallissaan.

Aineistoni meänkielisten ainesten sekä Erikssonin ja Haapamäen mallin perusteella olen käyttänyt neljää kategoriaa: typografisesti merkitty koodinvaihto, typografisesti ja käänöksellä merkitty koodinvaihto, käänöksellä merkitty koodinvaihto ja merkitsemätön koodinvaihto. Annan jokaisesta kategoriasta esimerkkejä sekä alkuperäisteoksesta että suomennoksesta, ja vertaan kirjojen merkintätapoja. Tutkin, mikä on suomennoksen vastine, eli suomenkielinen ilmaus, jota suomennoksessa käytetään lähtökielen ilmauksen vastaavuutena (vrt. Ingo 1990: 97–100). Esimerkkien kohdalla keskustelen merkinnän mahdollisista syistä ja eroista alkuperäisteoksen ja suomennoksen välillä. Pohdin, miten hyvin lukija ymmärtää aineksen, sekä millainen funktio merkinnällä on, kun ajatellaan lukijan ymmärrystä. On kuitenkin selvää, että lukijan ymmärrystä on erittäin vaikea arvioida. Pohdin myös sitä, millä tavalla kirjan viestinnällinen konteksti ja funktio ovat vaikuttaneet koodinvaihdon merkintään.

3 MEÄNKIELI

Mikael Niemen romaanissa *Mannen som dog som en lax* meänkieli on merkittävässä asemassa. Meänkieli on kieli, jota puhutaan Ruotsin Tornionlaaksossa, tarkemmin kunnissa Haaparanta, Ylitornio, Pajala, Kiiruna, Jällivaara ja Kalix (Språkrådet 2013a). Meänkieli on, yhdessä suomen, saamen, romani chibin ja jiddishin kanssa yksi Ruotsin kotimaisista vähemmistökielistä. Pohjois-Ruotsissa meänkielellä, suomella ja saamalla on myös alueellisen kielen aseman. (Andersson & Kangassalo 2003: 30) Ennen käytettiin usein nimikettä *tornionlaaksonsuomi*, mutta nykyään suositellaan termiä *meänkieli* (meidän kieli) koska se korostaa meänkielen asemaa omana kielenä irrallaan suomen kielestä. Meänkieli sisällyttää myös kaikki kielen variantit, kun taas tornionlaaksonsuomi lähinnä viittaa Tornionjoen lähistössä puhuttuun kieleen (Hyltenstam 1999: 118–119; Språkrådet 2013b).

3.1 Meänkielen historia ja nykyasema

Tornionlaakso oli historiallisesti Pohjoiskalotin tärkeä kohtaamis- ja kauppapaikka, ja siksi alue on kauan ollut monikielinen (Elenius 2006: 16). Alueella on kuitenkin vanhastaan puhuttu suomen varianttia, ja kun Suomi oli osa Ruotsia, seutu molemmilla puolen Tornionjokea oli yhtenäinen alue, jolla puhuttiin samaa kieltä. Vuonna 1809 Haminan rauhan jälkeen Suomesta tuli osa Venäjää, ja raja Ruotsin ja Venäjän välillä vedettiin Tornionjokea pitkin. Samalla tämä raja jakoi Tornionlaaksoa kahteen osaan. (Andersson & Kangassalo 2003: 30) Tämän jälkeen kieli alkoi kehittyä kahteen eri suuntaan. Suomessa tornionlaaksonsuomi sai tukea maan enemmistökielestä, eikä ollut toisenlaisen kielen vaikutuksen alla, vaan kehittyi ajan myötä lähemmäksi yleissuomea. Ruotsissa toisaalta suomi oli puhuttu kieli, jota puhuttiin kodeissa ja epävirallisissa yhteyksissä. Viranomaisten mukaan Ruotsissa oli puhuttava ainoastaan ruotsia, ja kun koulutoimi aloitettiin, paine ruotsin oppimiseen kasvoi, vaikka alussa Pohjois-Ruotsissa annettiin opetusta suomen kielellä. Ruotsin kieli sai yhteiskunnassa korkean aseman, ja suomesta tuli vähäarvoinen kieli, jota jopa tornionlaaksolaiset itse pitivät aliarvoisena. (Hyltenstam 1999: 98–99) Alueella puhuttu suomi sai vähitellen lisää

vaikutteita ruotsin kielestä lainasanojen muodossa, ja meänkieltä pidettiin sekakielisenä murteena (Andersson & Kangassalo 2003: 32; 120).

Meänkielen pitkän sarron aikana monet tornionlaaksolaiset eivät oppineet meänkieltä. Oli kiellettyä puhua meänkieltä kouluissa, ja monet vanhemmat eivät halunneet opettaa lapsilleen meänkieltä, koska he häpesivät taustaansa. Luultiin myös, että meänkieltä puhuvat lapset eivät oppisi kunnan ruotsia. Katsottiin, että meänkieltä puhuvat ihmiset olivat *puolikielisiä*, he eivät osanneet kunnan suomea eivätkä ruotsia. (Andersson & Kangassalo 2003: 129; Språkrådet 2013b) Meänkieli on siksi uhanalainen, mutta on viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana kuitenkin kohottanut asemaansa (Språkrådet 2013b). Nykyään on mahdollista saada Tornionlaakson kouluissa äidinkielenopetusta meänkielellä, ja meänkieltä käytetään esimerkiksi medioissa, kirjallisuudessa ja teatterissa. Kieli on myös standardisoitu, on julkaistu sekä sanakirja että kielioppikirja. (Hyltenstam 1999: 98–99). Kun meänkieli vuonna 2000 sai asemansa kotimaisena vähemmistökielenä Ruotsissa, kielen käyttäjät saivat oikeuden käyttää meänkieltä, kun he ovat yhteydessä viranomaisten kanssa niissä kunnissa, joissa iso osuus asukkaista on meänkielisiä (Språkrådet 2013c).

3.2 Meänkieli – kieli vai murre?

Vaikka Suomen ja Ruotsin raja jakaa Tornionlaakson kahteen osaan, kielialue on yhä yhtenäinen. Meänkielellä ja peräpohjalaisilla murteilla on pitkälti samat murrepiirteet, esimerkiksi persoonapronominit *mie* ja *sie* sekä *met*, *tet* ja *het*, jälkitavuissa säilynyt *h* (*menhään sauhnaan*) ja lyhenevät geminaattalikvidat ja nasaalit määrääsmissä (*talvella* > *talvela*, vuonna > *vuona*). (Vaattovaara 2003: 47). Ruotsin puolella meänkieleen on kuitenkin omaksuttu paljon ruotsinkielisiä lainasanoja jotka on muokattu omalle kielelle sopiviksi, kuten *hantuuki* (*handduk*) ja *kahveli* (*gaffel*) (Hyltenstam 1999: 121). Melkein kaikki nykyaikaiseen yhteiskuntaan kuuluvat sanat, kuten uuden tekniikan termit ja työmarkkinasanasto, ovat myös tulleet meänkieleen ruotsin kautta (Andersson & Kangassalo 2003: 120).

On vaikeaa määrittää, onko meänkieli oma kieli vai suomen murre. Suomessa sitä pidetään usein murteena sen vuoksi, että alueella on yhtenäinen historia, ja meänkielellä on monta yhtenäistä piirrettä peräpohjalaisten murteiden kanssa (ks. Lehikoinen 1994: 17, 141). Siksi monelle Suomen puolella Tornion alueella asuvalle oli outoa, että meänkieli julistettiin viralliseksi vähemmistökieleksi Ruotsissa (Vaattovaara 2003: 47).

Raja kielen ja murteen välillä on himmeä, sillä kielen variaatio on monivivahteinen. Murteet ovat kielimuotoja, joilla on isoja kielirakenteellisia yhtäläisyyksiä, mutta samalla ne erottuvat toisistaan esimerkiksi äänneasun, morfologian, syntaksin tai sanavaraston kohdalla. Historiallisesti katsotaan, että murteet ovat kehittyneet yhtenäisestä kielimuodosta. Kieli on kehittynyt eri suuntiin, kun sen puhujat eivät ole olleet yhteydessä toistensa kanssa erilaisten esteiden vuoksi, kuten luonnon esteet (vuorijonot, isot metsät) tai sosiaaliset esteet (valtioiden rajat, vihamielisyyttä). Lisääntyneiden kommunikaatioiden ja kansojen liikkeiden johdosta murteet ovat viime aikoina tasoittuneet ja lähestyneet yleiskieltä. (Hyltenstam 1991: 107)

Hyltenstam (1991: 116–117) on luonut seitsemän kohdetta selvittääkseen kielen ja murteen eroja:

1. Ollakseen erään kielen murre, murteella pitää olla historiallisesti sukua kielelle, niin että niillä on selkeät äänneasulliset, kieliopilliset ja sanastolliset samanlaisuudet.
2. Kielellisiä variantteja, jotka ovat keskenään ymmärrettäviä, kutsutaan yleensä murteiksi, kun taas variantteja, jotka eivät ole keskenään ymmärrettäviä, kutsutaan kieliksi.
3. Standardisoidun kielellisen variantin, jolla on kirjakieli, katsotaan yleensä olevan kieli.
4. Standardisoitua kielellistä varianttia, jota käytetään valtion virallisissa toiminnoissa, kutsutaan yleensä kieleksi eikä murteeksi.
5. Standardisoitua kielellistä varianttia, jota ei käytetä valtion virallisissa toiminnoissa, kutsutaan usein, mutta ei aina, kieleksi eikä murteeksi.
6. Kielellisen variantin, jolla ei ole kirjakieltä, ja joka on sitonut standardisoituun kieleen, katsotaan yleensä olevan murre.

7. Kielellistä varianttia, jota puhujat itse pitävät kielenä, kutsutaan useimmin kieleksi kuin murteeksi.

Näiden kriteerien perusteella meänkielen voidaan katsoa olevan enemmän kieli kuin murre. Meänkieli on, kuten mainittu, kuitenkin sukua suomen kieleen ja sillä on paljonkin yhtenäisiä piirteitä suomen ja suomen murteiden kanssa. Suomea ja meänkieltä puhuvat ihmiset ymmärtävät myös pitkälti toisiaan, mutta meänkielen runsaat ruotsinkieliset lainasanat voivat hankaloittaa kommunikaatiota. Meänkieli on standardisoitu ja sillä on kirjakieli, ja kielen alueella on myös mahdollista käyttää kieltä viranomaisten kanssa asioidessaan. Useimmat meänkielen puhujat ovat nykyään ylpeitä kielestään, ja he pitävät sitä omana kielenä eikä murteena. Näihin tietoihin nojaten kutsun tässä tutkielmassa meänkieltä kieliksi.

4 MONIKIELISYYS KAUNOKIRJALLISUUDESSA JA SEN KÄÄNTÄMINEN

Tämä luku käsittelee monikielisyyttä ja koodinvaihtoa kaunokirjallisuudessa. Ensin esittelen yleistä tietoa monikielisydestä ja koodinvaihdosta sekä koodinvaihdon funktioista. Luvussa 4.1 tarkastelen, mikä on ominaista monikieliselle kaunokirjallisuudelle. Luvussa 4.2 käsittelen ensiksi kaunokirjallisuuden kääntämistä yleisestä näkökulmasta ja myöhemmin luvussa monikielisen tekstin ja koodinvaihdon kääntämistä.

Maailmassa monikielisyys on tavallista. Globaalista perspektiivistä nähtynä kaksi- tai monikielisyys voi olla jopa tavallisempaa ja luonnollisempaa kuin yksikielisyys. Kaksi- tai monikieliset ihmiset voivat käyttää yhtä kieltä yhdessä tilanteessa ja toista kieltä toisessa tilanteessa. (Park 1996: 1) On olemassa kaksi erityyppistä koodinvaihtoa. Voidaan osin käyttää eri kieliä eri kontekstissa, esimerkiksi yhtä kieltä kotona ja toista kieltä koulussa tai työpaikalla. Toinen vaihtoehto on, että vaihdetaan eri kielten välillä samassa keskustelussa. (Gumperz 1982: 60–61) Kielen valintaan vaikuttavat erilaiset tekijät, esimerkiksi se, kenen kanssa puhutaan, mistä puhutaan ja millainen suhde keskustelun osallistujilla on toisiinsa (Wei 2000: 16). Kielivalinnalla voidaan ilmaista muun muassa tuttavallisuutta, etäisyyttä, solidaarisuutta tai asemaa. Myös puheenaihe vaikuttaa kielen valintaan; keskustelijat voivat olla tottuneita puhumaan eräästä asiasta tietyllä kielellä. (Fishman 2000: 91–92) Koodinvaihto on pitkään nähty negatiivisena asiana, sitä on pidetty puhujien puutteellisesta kielitaidosta johtuvana asiana. Koodinvaihto ei kuitenkaan ole kielten sattumanvaraista sekoittamista, joka johtuu laiskuudesta, kielitaidon puutteesta tai näiden tekijöiden yhdistelmästä, vaan koodinvaihto on viestinnällinen strategia, jota puhujat käyttävät saavuttaakseen tietyn vaikutuksen. (Park 1996: 1) Myös Gumperz (1982: 64–65) korostaa, että vain harvoin koodinvaihto johtuu siitä, että puhuja ei löydä haluamaansa sanaa toisesta kielistä.

Koodinvaihdolla voi olla erilaisia funktioita keskustelussa. Gumperzin (1982: 75–83) esittelee kirjassaan *Discourse strategies* kuusi tällaista funktiota: sitaatti, adressaatin määrittely, interjektio, toisto, sanoman tarkentaminen sekä personifointi tai objektivointi. Sitaatti tarkoittaa, että lainataan jonkun muun lausunto ja käytetään sitä

kieltä, jota henkilö käytti joko suorana lainauksena tai epäsuorana esityksenä. Adressaatin määrittely tarkoittaa, että kielivalinnalla kohdistetaan puhe valitulle vastaanottajalle. Interjektio tai huudahdussana toimii yleensä välihuomautuksena tai täytesanana. Toisto tarkoittaa, että yhdessä kielissä tehty lausunto toistetaan toisessa kielessä joko sanatarkasti tai muokatussa muodossa. Toiston syy on yleensä sanoman korostaminen tai selventäminen. Sanoman tarkentaminen merkitsee, että koodinvaihdolla tarkennetaan tai täydennetään sitä, mitä juuri sanottiin. Viimeinen funktio, personifointi tai objektivointi, tarkoittaa, että koodinvaihdolla puhujalla on mahdollisuus määrittää oma osallistuminen erääseen sanomaan tai etääntyminen siitä. Puhuja voi myös ilmentää, että sanoma sisältää hänen omaa mielipidettä. Gumperz kuitenkin huomauttaa, että hänen listansa funktioista ei ole tyhjentävää, eikä aina ole mahdollistakaan määrittää koodinvaihdon funktiota.

Koodinvaihto ei kuitenkaan tarkoittaa ainoastaan vaihtelua eri kielten välillä, se voi myös tarkoittaa vaihtelua saman kielen eri varianttien välillä. Siten myös yksikieliset ihmiset käyttävät koodinvaihtoa ja vaihtelevat kieltään asiantilan mukaan. (Börestam & Huss 2001: 11, 74) Forsterin (1970: 3) mielestä jokainen ihminen on enemmän monikielinen kuin mitä hän ajattelee olevansa, sillä osaamme kaikki käyttää äidinkieltämme eri tavoilla eri tilanteissa. Kaunokirjallisissa teoksissa kirjailijalla on mahdollisuus käyttää tekstissään saman kielen eri varianteja, esimerkiksi murretta tai slangia, saavuttaakseen tiettyä tyylillistä vaikutusta. On tavallisinta, että kielellistä varianttia löytyy repliikeistä, mutta se voi myös olla osa kertovaa tekstiä. Variantin avulla voidaan antaa lukijalle kuva juonen maantieteellisestä sijoituksesta tai henkilön sosiaalisesta asemasta, iästä tai koulutustasosta. (Englund Dimitrova 2001: 11) Tämä tutkielma käsittelee kuitenkin koodinvaihtoa eri kielten välillä, ei kielen sisällä.

Vaikka monikielisyys on maailmassa erittäin tavallista sekä yhteiskunnallisella että yksilöllisellä tasolla, yksikielisyys on silti kauan ollut kielitieteen normi (Tidigs 2007). Nykyäänkin puhutaan usein yhtenäisyydestä, yksinkertaisuudesta ja yksikielisyydestä kun keskustellaan kielistä. Voidaan kyseenalaistaa sitä, miksi kirjallisuuden ja käännöskirjallisuuden lähtökohta yleensä on yksikielinen nykyajan globalisoidussa maailmassa (Lennon 2010: 5–6; Grönstrand & Malmio 2011: 7). Kieleen liittyvät monet

asiat, esimerkiksi viestintä, identiteetti, yhteishenki ja tunteet. Kieli on etnisen tai kansallisen ryhmän kuulumisen merkittäjä, se voi olla eräänlainen sosiaalinen pääoma tai sosiaalisen hallinnan työväline. Kaksikielinen ihminen elää usein kielten välillä, tai ehkä pikemmin yhtäaikaaisesti kahdessa kielessä: joskus kokemukset, tunteet ja sävyt voidaan ilmaista ainoastaan toisella kielellä, koska ne esiintyvät ainoastaan siinä kielessä. (Malmio 2011: 103–104)

Koodinvaihto kaunokirjallisuudessa erottuu koodinvaihdosta puheessa siten, että kirjailijalla on mahdollisuus muokata kieli tavalla, joka ei ole mahdollista puheessa. Kirjallisen koodinvaihdon avulla voidaan esimerkiksi luoda dramaattisia tehosteita, ja siksi koodinvaihto kirjallisuudessa on nähtävä puhutun koodinvaihdon symbolisena edustuksena. (Jonsson 2012: 213) Koodinvaihto kirjallisuudessa on siis kirjan kontekstiin sopiva, eikä sen välttämättä tarvitse olla todenmukaista. Toinen ero tekstin ja puheen koodinvaihdon välillä on se, että koodinvaihto puheessa yleensä kohdistuu vastaanottajiin, jotka ymmärtävät molemmat kielet, ja puhuja on tietoinen tästä. Kirjoittaja taas ei voi tarkalleen tietää, ketkä hänen vastaanottajiaan ovat, ja millaisia kielitaitoja heillä on. (Davies & Bentahila 2008: 3) Tässä tutkielmassa kohteena on monikielisyys kaunokirjallisuudessa. Monikielisyyttä käytetään kuitenkin myös muissa kirjallisissa genreissä, kuten novelleissa, lyriikassa, näytelmissä, lehdissä ja laulujen sanoissa (Jonsson 2012: 214).

4.1 Monikielisyys ja koodinvaihto kaunokirjallisuudessa

Sana *monikielisyys* tuo useimmiten mieleen yksilöitä, ei kirjallisuutta, eikä monikielistä kirjallisuutta ole tutkittu paljoa. Tästä huolimatta monikielisyys on ollut mukana kaunokirjallisuudessa jo antiikin ajasta lähtien, ja viime aikoina aihe onkin saanut lisää huomiota. Kun tutkitaan monikielistä kaunokirjallisuutta, tutkitaan koodinvaihdon tarkoitusta ja sen tyyllisiä, kerronnallisia, temaattisia ja symbolisia vaikutuksia. Monikielinen teksti sekä sisällyttää että sivuuttaa lukijoita heidän kielitaidoistaan riippuen. Lukijat, jotka osaavat kyseistä kieltä, ymmärtävät monikielistä jaksoa, mutta lukijat jotka eivät osaa kyseistä kieltä, jäävät ulkopuolelle (Tidigs 2007; Malmio 2011:

295–296). Käyttämällä monikielisyttä teoksissaan kirjailijat hyödyntävät omia monikielisiä ja monikulttuurisia kokemuksiaan, ja he voivat myös vastustaa yksikielisiä normeja ja herättää keskustelua kielen käytöstä (Jonsson 2012: 213, 223). Jonssonin (2012: 226) mukaan koodinvaihdolla voidaan ”saada hiljaiset äänet kuuluviin” (*make silent voices heard*), sillä voidaan vastustaa, kyseenalaistaa ja muuttaa valtasuhteita, sekä oikeuttaa kielellisen varianttien ja koodinvaihdon käyttöä. Strutz (1996: 208–209) sanoo, että koodinvaihtoa sisältävien tekstien lähtökohta on sosiolingvistinen tilanne, joka on osa alueen arkielämää, ja että koodinvaihdon funktio kirjassa on viitata kyseessä olevan alueen kieleen. Hän huomauttaa kuitenkin, että koodinvaihdon funktio voi myös olla pelkästään stilistinen. Forsterin (1970: 74) mukaan koodinvaihto on tyylikeino, jonka avulla on mahdollista luoda assosiaatioita, ja koodinvaihto antaa ymmärrettävän kuvan kulttuurista, vaikutteista ja tunteista. Myös Schmitz-Emansilla (2004: 14) on samanlainen ajatus. Hänen mukaan monikielisytydellä voidaan näyttää, miten kielet täydentävät tai vastustavat toisiaan, ja monikielisytyden käyttö dialogeissa voi antaa sopuisan tai epäsohuisen kuva. Toisen kielen läsnäolo dialogissa voi myös toimia ainoastaan lisäyksenä tai stilistisenä piirteenä.

Monikielisytyden määrä tekstissä voi vaihdella. Monikielisytydessä tekstissä voi olla kyse sekä muutamasta lauseesta toisella kielellä muuten yhtenäisytyssä tekstissä, että kahden kielen tasaisesta sekoituksesta (Schmitz-Emans 2004: 14). Lennon (2010: 5, 81) antaa kaksi kategoriaa monikielisytydelle kirjallisytydelle, *strong plurilingualism* (vahva monikielisytyys) ja *weak plurilingualism* (heikko monikielisytyys). Vahvaa monikielisytyttä edustaa kirjallisytyys, joka sisältää merkittäviä määriä aineksia, jotka on kirjoitettu toisella kielellä kuin teoksen pääkielellä. Heikkoa monikielisytyttä edustaa taas kirjallisytyys, joka on ainoastaan niin sanotusti maustettu vierailta sanoilla ja idiomeilla. Tällöin vieraat sanat usein viittaavat kielitaitoon tai erään kielen kulttuuriseen pääomaan ja arvovaltaan.

Meir Sternberg (1981) käsittelee artikkelissaan *Polylingualism as reality and translation as mimesis* monikielisytyttä kaunokirjallisytydessa. Hän jakaa ensiksi monikielisytydellä aineksia kaunokirjallisytydessa kolmeen kategoriaan: *referential restriction*, *vehicular matching* ja *homogenizing convention*. *Referential restriction* (viittauksen

rajoittaminen) tarkoittaa, että tekstiin ei oteta mukaan monikielisyyttä, vaikka sitä juonen ympäristössä olisikin. Tekstissä olevaa maailmaa rajoitetaan niin, että siitä muodostuu kielellisesti yhtenäinen kokonaisuus, jonka puhetta vastaa aiotun lukijakunnan käyttämä. Rajoittaminen voi joskus sulkea pois myös ne jännitykset tekstissä, jotka kielet tai variantit luovat. *Vehicular matching* (sitaatin välitys) tarkoittaa toisaalta, että ei yritetä välttää kielellistä monimuotoisuutta eikä kielten välistä konfliktia, vaan jopa kaivetaan niitä esiin. Monimuotoisuus ja konfliktit hyväksytään itsestäänselvytenä, tosiasiana ja viestinnän välineenä. Kolmas kategoria, *homogenizing convention* (käytännön yhdenmukaistaminen), säilyttää vapauden viitata kieliin. Yhdenmukaistamalla ohitetaan kuitenkin variaatiota henkilökuvien puheessa, koska variaatio nähdään epäolennaisena tai häiritsevänä tekijänä. Esimerkkinä yhdenmukaistamisesta Sternberg käyttää Liisa Ihmemaassa -kirjan Liisaa, joka ei huomaa mitään omituista siinä, että kani puhuu englantia. (Sternberg 1981: 223–224)

Näille kolmelle strategialle monikielisyyden kuvaamisessa on yhteistä, että ne poistavat vieraan kieleen jäljittelemisen aiheuttamat ongelmat. Sitaatin välityksellä säilytetään puhetta alkuperäisessä sananmuodossaan niin, että tekstin monikielisyys vastaa todellisuuden monikielisyyteen mahdollisimman täydellisesti. Se ei kuitenkaan ole kirjaimellista ja perusteellista kielenkäytön kopiointia, vaan kirjailijan luovaa ja valikoivaa kielten jäljittelyä. Rajoittaminen ja yhdenmukaistaminen taas supistavat monikielisyyttä turvautumalla yksinkertaistavaan keinoon. Tämä tekee mahdolliseksi estää tai neutralisoida yksi niistä kahdesta tekijästä, josta jäljittäminen muodostuu: voidaan yhdenmukaistaa kohdetta, jota jäljitellään, tai viestintävälinettä, jossa jäljitellään. (Sternberg 1981: 224)

Sternberg (1981: 225) toteaa kuitenkin, että yllä mainitut kolme menetelmää kaikki vaativat tai uhraavat liian paljon. Viittauksen rajoittaminen vaikeuttaa sekä kielellisten ainesten että kontekstuaalisten vihjeiden käyttöä. Se on haitallista kirjoittajalle, joka on kiinnostunut esimerkiksi kielen ja kulttuurin vuorovaikutuksesta tai sosiolingvivistisestä varieteetista. Käytännön yhdenmukaistamisen tapauksessa yksikielinen ilmaisuväline yhdistetään keinotekoisesti monikieliseen sisältöön. Sitaatin välitys vaatii taas, että sekä kirjoittaja että lukijakunta on kielitaitoinen, ja voi jossain tapauksessa olla liian

huomiota herättävä. Sternberg esittää siksi vielä neljä kategoriaa, *selective reproduction*, *verbal transposition*, *conceptual reflection* ja *explicit attribution*, jotka asettuvat ääripäät muodostavien sitaatin välitys sekä viittauksen rajoittaminen ja käytännön yhdenmukaistaminen -kategorioiden väliin.

Tekstin monikielinen aines voi olla jonkinlainen lyhyehkö vieraskielinen lausunto, kuten huudahdussana tai sanonta, joka esiintyy toistuvasti kirjassa (*selective reproduction*). Tällöin aineksen ei välttämättä tarvitse olla oikein kirjoitettua tai käytettyä vierasta kieltä, eikä se välttämättä edellytä, että lukijan on osattava kyseistä kieltä ymmärtääkseen lauseen merkitysten. Aines voi myös muodostua siirrosta, joka on enemmän stilistinen keino kuin realistinen tapa kuvata vierasta kieltä (*verbal transposition*). Sitä voidaan käyttää kuvaamaan sellaisen henkilön kieltä, joka ei hallitse kieltä täydellisesti. Aines voi muodostua ääntä jäljittelevistä sanoista, kielioppivirheistä, leksikaalisista poikkeavuuksista tai kommenteista, joissa selitellään henkilön (virheellistä) kielenkäyttöä.

Itse kielen sijasta monikielisyttä voidaan myös välittää käyttämällä määritelmää (*conceptual reflection*). Kerrotaan esimerkiksi jostakin tuntemattomasta ilmiöstä tai kerrotaan asioista toisella tavalla kuin se, johon lukija on tottunut. Esimerkkinä osio Gulliverin matkat -kirjasta, jossa Lilliputit näkevät Gulliverin kellon: he kuvaavat, miltä se näyttää, mutta he eivät käytä *kello*-sanaa, koska he eivät tiedä, mikä se on. Monikielisyyteen viittaava aines voi olla myös kertojan tai henkilöhahmon toteamus siitä, mistä tai millaista kieltä käytetään, tai itsenäinen kommentti kielestä (*explicit attribution*). Esimerkkinä tästä on *hän puhui ranskaa*. (Sternberg 1981: 225–232)

Lennonin (2010: 10) mukaan on pääasiallisesti olemassa kolme käytäntöä, joiden mukaan käsitellään vieraita aineksia kirjallisuudessa. Ensimmäinen käytäntö on, että ainekset ovat teoksessa harvalukuiset, yleensä yksittäisiä sanoja ja ilmauksia, tai lyhyitä otteita keskusteluista. Näillä höystetään tekstiä ja annetaan sille pala toisesta kulttuurista. Toinen käytäntö on, että vieraat ainekset ovat useimmiten merkittyjä, ne erotetaan tekstistä esimerkiksi kursivoilla, ja muuttuvat vielä vieraimmaksi. Kolmannen

käytännön mukaan vieraat ainekset käännetään teoksen pääkieleen, koska oletetaan, että lukija on yksikielinen.

Mannen som dog som en lax -kirjassa ja sen suomennoksessa meänkieliset ainekset kuvaavat tavallaan puhekieltä, koska meänkieltä käytetään yleensä repliikeissä. Lisäksi meänkieli on perinteisesti ollut puhuttu kieli, jonka kirjakieli on kehitetty vasta viime vuosikymmenten aikana (ks. luku 3). Kaunokirjallisissa teoksissa puhe ei ole täydellistä tai täsmällistä aidon puheen toistoa, vaan kirjoitettua puhetta rajoittavat aina tietyt taiteelliset ja kielelliset seikat (Englund Dimitrova 1997: 51). Kun käytetään puheenomaisia piirteitä kirjoituksessa, on otettava huomioon, että teksti pitää olla luettavaa, eikä kaikki puheen ominaispiirteitä voi ottaa mukaan. Koska emme ole tottuneita näkemään kirjoitettua puhetta, se herättää huomiota. Jotkut puheelle ominaiset piirteet voivat kirjoitettuna saada uuden merkityksen. Esimerkiksi epäröinti on puheessa tavallista, mutta kirjoitettuna se tekee puhujasta takeltelijan. Siksi kaikki puheen yksityiskohdat eivät ole teoksessa olennaisia, vaan tärkeintä on se, millaisen vaikutelman puheen realistisuudesta teksti välittää. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 35–36) Jos halutaan käyttää murretta stilistisenä keinona tekstissä, sen täytyy olla selkeästi erottavissa sekä yleiskielestä että arkisesta puhekielestä. Näin lukija ymmärtää, että kirjan henkilö puhuu juuri murretta. (Englund Dimitrova 1997: 52) Kirjoittaessaan murretta tai puhekieltä poiketaan yleiskielen oikeinkirjoituksesta jäljittelemällä puheen ääntämistä. Myös lauserakenne ja fraseologia luovat puheenomaisen vaikutelman. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36, 43)

4.2 Kaunokirjallisuuden ja monikielisten teosten kääntäminen

Kääntäminen merkitsee aina uudelleenkirjoittamista: teksti muokataan, että se sopii uuden kohdeyleisön kieleen ja kulttuuriin (Oittinen 2004: 92). Kääntäjä ei käänne ainoastaan teoksen sisältöä, vaan välittää myös teoksen sävyn, tyylin ja ulottuvuuden (Bassnett 1995: 126–129). Kuin kirjoittaja kirjoittaa tekstin, hän ei yleensä tiedä, kuka tulee lukemaan sitä. Hänellä on kuitenkin mielessään aiottu vastaanottaja, joka vaikuttaa tekstin muotoiluun, esimerkiksi lastenkirjan kirjoittaja ottaa huomioon lukijan ikä ja

kehitystaso. (Rahtu 2011: 18) Käännöksenä tekstillä ei enää ole vain yhtä tuottajaa, kirjailijaa, vaan käännösprosessin myötä tekstiin tulee toinen tuottaja, kääntäjä. Aika usein käännöksellä on kirjoittajan ja kääntäjän lisäksi muitakin tuottajia. Esimerkiksi käännöksen tilaajalla voi olla omia tarkoitusperiä, jotka hän haluaa mukaan käännökseen. Kääntäjän rooli voi näin ollen olla monitahoinen, hänen tulee tulkita lähtötekstin kirjoittajan intentiot ja tämän rooli tuottajana, mutta samalla itse olla yksi tuottajista. Miten paljon kääntäjän oma tyyli näkyy käännöksestä, riippuu tekstilajista. Esimerkiksi lakiteksteistä ei käy ilmi kirjoittajan henkilökohtaista tyyliä, saati kääntäjän, kun taas kaunokirjallisissa teksteissä kirjoittajan ja kääntäjän tyylivalinnat ja maailmankuva ovat usein osa tekstiä. (Rahtu 2011: 23)

Kääntäjä on kaksikielinen välittäjä kahden yksikielisen osallistujan välillä, jotka ovat kahdessa erilaisessa kieliyhteiskunnassa (Katan 2004: 8). Kääntäessä on mentävä sanojen ohi, pelkkä sanojen kääntäminen ei riitä, vaan on tärkeämpää ottaa selville, mitä sanat tarkoittavat tietyssä kontekstissa (Leppihalme 1997: viii). Kääntäminen ei ole automaattista muuttamista kielestä toiseen, vaan inhimillinen tehtävä, joka edellyttää tarkkaa harkintaa ja päätöksentekoa. Haasteellista kääntämisessä on, että monelle ilmiölle, jotka ovat lähtökulttuurissa tuttuja, ei löydy sopivaa sanaa kohdekielestä, tai ilmiö ei ole olleenkaan tuttua kohdekulttuurissa. Kääntäjä voi silloin kotouttaa tai vieraannuttaa tekstin. Kotouttaminen tarkoittaa, että selitetään, muokataan tai jopa poistetaan asioita, jotka ovat kuvitellulle lukijalle vieraita, esimerkiksi kulttuuriin tai historiaan viittaavia asioita. Kotouttaminen on tavallista lastenkirjoissa, koska niiden vastaanottajilla ei yleensä ole paljon kokemuksia vieraista kulttuureista. Kotouttamista käytetään kuitenkin myös aikuisille suunnatussa kaunokirjallisuudessa, yleensä selityksien muodossa. Vieraannuttaminen taas tarkoittaa, että kääntäjä ei muuta kirjan sisältöä kohdekulttuurin lukijoille sopivaksi, vaan säilyttää kaikki kulttuuriin, yhteiskuntaan ynnä muuhun viittaavat asiat sellaisenaan. Vieraat ainekset tekstissä voivat olla lukijoille houkuttelevia, koska ne esittelevät maailmaa oman arkielämän ulkopuolella. Jotkut lukijat voivat toisaalta vierastaa itselleen tuntemattomia sanoja tai ilmiöitä, koska ne tuovat mukanaan tiettyjä vaikeuksia tekstin ymmärtämisessä. Jos joku aines on jo alkuperäisteoksessa vieras, on kuitenkin tavallista, että se säilytetään kääntämättömänä tai selittämättömänä käännöksessään. (Leppihalme 2007: 365, 368–

373) Lennonin (2010: 9) mukaan monikielisyys kaunokirjallisuudessa on tavallaan este, osin yksikieliselle lukijalle, ja osin kääntäjälle, jonka tehtävä on välittää tekstiä toiseen kieleen.

Haasteellista on myös alluusioiden kääntäminen. Alluusio on epäsuora viittaus toiseen kirjalliseen teokseen, historiaan, henkilöön tai paikkaan. Alluusio edellyttää erinäistä vastaanottajan osallistumista, alluusion merkitys on useimmiten ymmärrettävä ainoastaan, jos lukija osaa linkittää samat tai samanlaiset sanat johonkin toiseenkin lähteeseen. (Leppihalme 1994: 3–5) Alluusio voi joskus olla paljon muunneltu. Tekstin sanat voivat olla vaihdettuja, tekstiin on voitu lisätä sanoja tai sanoja on tullut poistetuksi tekstistä. Tämä tekee alluusiosta vielä vaikeampaa ymmärtää. Alluusion muodossa kirjailija antaa lukijoilleen pienen arvoituksen, ja jos lukija onnistuu arvoituksen ratkaisemisessa, hän ikään kuin tuntee yhteenkuuluvuutta kirjailijan kanssa. Jos alluusio viittaa laajasti tunnettuun asiaan, sen kääntäminen kohdekieleen voi onnistua. Jos alluusio taas on vieras, kääntäjä joutuu usein antamaan jonkinlaista helpottavaa tietoa tai selitystä, tai keksiä alluusion tilalle jonkun muun sitaatin tai vastaavan, joka on lukijoille tutumpi. (Leppihalme 2007: 371–372)

Jos sopivaa vastinetta ei löydy alkuperäisteoksen vieraalle ainekselle, kääntäjä voi säilyttää vieraskielisen sanan sellaisenaan tekstissä. Toinen vaihtoehto on käyttää käänöslainaa, eli vieraan sanan tai ilmaisun suora käänös. Esimerkiksi luonnon olosuhteiden tai paikallisten perinteiden kohdalla voi olla aiheellista käyttää vierassanaa. Vieraskielinen sana tekstissä antaa paikallisväriä ja toimii eksoottisena tehosteena. Säilyttämällä esimerkiksi titteleitä, huudahdussanoja tai voimasanoja annetaan kuva kirjan ympäristöstä. Jos vieraaseen sanaan ei löydy tarkkaa vastinetta kohdekielestä, eikä sanaa tarvitse juonen kannalta tarkasti määritellä, on mahdollista käyttää sopivaa yläkäsitetä. Esimerkiksi vierasta puulajia voidaan kutsua pelkkä puuksi. Samalla tavalla voidaan myös käyttää käänöksessä alakäsitetä, jos sanalle ei löydy kattavaa vastinetta. (Leppihalme 2007: 368–369)

Rahtu (2011: 23–24) käsittelee tekstin diskurssiyhteisöä, eli sitä, että eri kieliyhteisössä elävillä lukijoilla voi silti olla yhtä paljon tietoa yhdestä asiasta. Jos lukija hallitsee alan

perusasiat, kääntäjä voi vieraannuttaa tekstin ottamalla mukaan esimerkiksi lähdekulttuurin tavat puhua asiasta. Kun kääntäjä taas kääntää yleisölle, jolle kyseiset asiat eivät ole tuttuja, kääntäjän pitää ylittää sekä kieli- että diskurssiyhteisön rajat ja kotouttaa tekstiä muuntamalla lähtökulttuurille ominaiset asiat kohdekulttuuriin sopiviksi. Diskurssiyhteisölle kääntämistä voidaan tavallaan soveltaa myös *Mannen som dog som en lax* ja *Mies joka kuoli kuin lohi* -kirjojen analysoimisessa. Koska meänkieli on niin lähellä suomen kieltä, kääntäjä on voinut jättää meänkielisten ainesten käännökset pois suomennoksesta. Kääntämättömät ainekset vieraannuttavat tekstiä hieman, mutta suomenkielinen lukija ymmärtää niitä yleensä niin hyvin, että hän saa kokonaiskuvan tapahtumista. Kirjoittajan on ruotsinkielisen version kirjoittaessaan toisaalta pitänyt kotouttaa meänkieliset ainekset kääntämällä ne ruotsiksi, koska muuten iso osa kirjan tapahtumista ohittaisi meänkieltä tai suomea osaamattoman lukijan.

Monikielisten tekstien kääntämistä ei ole käännöstieteessä paljon tutkittu. Sitä on pidetty erikoisuutena, marginaalisena ilmiönä, vaikka se on todellisuudessa yllättävän tavallista. Käännöstieteessä on lähdetty siitä, että lähtöteksti on yksikielinen, ja että tekstin kieli ei toimi teemana teoksessa. Niin se yleensä onkin, mutta on selvästi olemassa monikielisiä tekstejä, joissa kieli usein toimii teemana. Monikielisten tekstien kääntäminen on haasteellista kääntäjille. Kääntäjien on tultava monikieliseksi kirjailijoiksi, jos he eivät jo ole, tai työskenneltävä yhdessä ihmisten kanssa, jotka osaavat kyseistä kieltä. (Rosenwald 2008: 122–123, 145)

Kun käännetään teksti, se käännetään yleensä kokonaisuudessaan. Joskus kääntäjä voi kuitenkin siirtää osia lähtötekstistä kääntämättöminä kohdekielen tekstiin. Jos kääntäjä haluaa antaa tekstile paikallisväriä tai välittää lähtötekstin tunnelmaa, hän voi jättää kääntämättä yksittäisen sanan, kuten tittelin tai huudahdussanan. Kääntäjä voi myös siirtää runollisen kohdan kääntämättä sitä, jos se hänen mielestään menettäisi liian paljon sointuvuudestaan käännöksenä. Tällainen ratkaisu säilyttää runon kauneusarvoa, mutta samalla se poistaa teoksen luettavuutta ja nautittavuutta niiltä lukijoilta, jotka eivät hallitse kyseistä kieltä. Sen takia tämä ratkaisu sopii parhaiten teoksiin, jotka on tarkoitettu kaksikieliselle yhteisölle. (Ingo 1990: 84–85)

On myös mahdollista, että lähtöteksti sisältää kahta tai useampaa kieltä rinnakkain. Tätä esiintyy etenkin kaksikielissä kulttuureissa, joissa ihmiset ovat tottuneet kielten rinnakkaiseen ja ymmärtävät monikielisiä tekstejä. Kuitenkaan ei ole aina edes kirjoittajan tarkoituksena, että lukija ymmärtäisi vieraskieliset kohdat. Säilyttämällä vieraskieliset ainekset mahdollisuuksien mukaan kääntäjä säilyttää myös lähtötekstin tunnelmaa, mutta jos on kysymys taiteellisista tehokeinoista, kääntäjän ei aina tarvitse orjallisesti siirtää vieraskielisiä aineksia kääntämättä lähtötekstistä käännökseen, vaan voi joustavasti käsitellä niitä tilanteen mukaan. (Ingo 1990: 85–87)

Usein koodinvaihtokielellä on jonkinlainen suhde pääkieleen, se voi esimerkiksi olla maan toinen kieli tai maahanmuuttajakieli. Tämä suhde on yleensä osa kirjan teemasta, ja se on hyvä säilyttää myös käänöksessä. Yksi tapa käsitellä aineksia toisella kielellä käänöksessä on jättää ne samaan muotoon kuin lähdetekstissä. Käännös voidaan antaa alaviitteenä tai lisätä sitä tekstiin vieraskielisten ainesten jälkeen. Rosenwaldin mielestä tällainen ratkaisu säilyttää tekstin keskeiset piirteet, mutta se ei ole paras ratkaisu lukijan kannalta, koska se antaa vain selityksen, eikä välitä kielen muodostamaa tunnelmaa. Toinen tapa on korvata lähtötekstin koodinvaihtokieli kielellä, jolla on sama suhde käänöksen pääkieleen kuin lähtötekstin koodinvaihtokielellä on lähtötekstin pääkieleen. Tällainen kieli voi kuitenkin olla vaikeaa tai jopa mahdotonta löytää. Kieli on aina sitoutunut paikkoihin, ihmisiin ja historiaan. Siten vieraskielisten ainesten jättäminen tekstiin alkuperäismuodossaan antaa lukijalle aidon kuvan kuvatusmaailmasta ja sen kielestä. (Rosenwald 2008: 124–128, 133)

Joskus kääntäjät voivat kohdata sellaisen haasteen, että lähtötekstin koodinvaihtokieli on sama kuin käänöksen pääkieli. Tällöin kyseinen kieli muodostaa lähtötekstissä ilmeisen koodinvaihdon, kieli on vierasta, ja sillä on tarkoitus. Käänöksessä taas kieli on kohdekulttuurin kieli ja toimii välineenä eikä viestinä. Tällaisessa tapauksessa kääntäjä voi olla välittämättä monikielisyyttä käänökseen, mutta on parempi keksiä jokin muu keino, esimerkiksi käyttää murretta, slangia tai litteroitua puhekieltä korostuksineen. (Rosenwald 2008: 125–126, 128–135)

Ingo (1990: 92–93) antaa neljä toimintamallia vieraskielisten aineiden käsittelyyn kääntämisessä.

- Kääntäjä itse säilyttää osia yksikielisestä lähtötekstistä antaakseen tekstile paikallisväriä.
- Kääntäjä säilyttää tai muuntaa lähtötekstin vieraskielisiä aineksia teoksen tyylin säilyttääkseen.
- Kääntäjä poistaa vieraskieliset ainekset. Tämä voi tapahtua, jos lähtötekstin vieras kieli on sama kuin käännöksen kieli, tai jos vieraskieliset ainekset kääntäjän mielestä eivät sovi tekstiin.
- Kääntäjä antaa vieraskielisen aineksen yhteydessä kohdekielisen käännöksen, esimerkiksi suluissa, alaviitteenä tai tekstin rinnan. Kuten Rosenwald, Ingo ei suosittele tätä menetelmää, koska vaarana on, että tunnelmaa antava vieraskielinen aines kuulostaa käännettynä lattealta.

Rosenwaldin (2008: 145) mukaan paras tapaa kääntää monikielisyttä kaunokirjallisissa teksteissä on käyttää luovuutta. Ei pitäisi olla niin sitoutunut lähtökieleen, vaan uskalla luoda jotain uutta ja hauskaa kieleen liittyvää.

Aineistossani koodinvaihto esiintyy yleensä repliikeissä. Se on yksi syy siihen, että voidaan katsoa meänkielisten aineiden edustavan puhekieltä. Toinen syy on, että meänkieli on lähinnä puhuttu kieli, vaikka nykyään on olemassa esimerkiksi meänkielinen sanakirja. Tästä löytyy lisää tietoa luvussa 3. Liisa Tiittulan ja Pirkko Nuolijärven (2007) mukaan puhekielellä ja kielellisellä variaatiolla on teoksissa aina tarkoitus, ja sen sivuuttaminen tai poistaminen vaikuttaa teoksen henkilöiden luonteisiin, heidän suhteisiin ja teoksen kokonaismerkitykseen. Jos kaikki teoksen henkilöt puhuvat samalla tavalla, eivät alueelliset eivätkä sosiaaliset erot tulevat esiin. Lisäksi erilaisilla kielimuodoilla voi olla teoksessa funktio, jonka vuoksi kääntäjä ei voi ohittaa kielellistä vaihtelua.

On vaativa tehtävä kääntää puhekieltä. Kääntäjän pitää olla tietoinen sekä lähde- että kohdekielen erilaisista kielimuodoista, ja hänen on löydettävä kohdekielestä sopiva vastine. Lisäksi kääntäjän on otettava huomioon kirjallisuuden perinteet ja normit sekä

lähde- että kohdekulttuurissa, sekä puhekielen asema kirjallisuudessa, ja se, miten siihen suhtaudutaan kieliyhteisössä. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 238) Murteen kääntäminen on vielä haasteellisempi, lähes mahdoton, tehtävä, sillä on erittäin vaikeaa siirtää kielen murteellinen variaatio toiseen kielelliseen ympäristöön. Voi myös olla lukijoiden näkökulmasta kummallista, jos henkilöt kirjassa, jonka tapahtumat sijoittuvat toiseen maahan, yhtäkkiä puhuvat lukijan maan murretta. Hieman helpompi tehtävä on sitten sosiaalisen variaation siirtäminen kielestä toiseen. (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 391–396)

Viime vuosikymmenten aikana kaunokirjallisten teosten kieli on muuttunut, mikä näkyy myös käänöksissä. Mukaan on tullut enemmän puhekielisyyksiä ja slangia. Kieli on myös muuttunut karkeammaksi: kirosanat ja muut alatyyliset ilmaukset ovat tulleet tavallisemmaksi. Tällaista kieltä on usein syystä mukana, se antaa esimerkiksi realistisen kuvan henkilön puheesta. (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 399) Englund Dimitrova (1997: 62–63) sanoo kuitenkin, että kääntäjillä on taipumus korvata lähtötekstin murteellisia aineksia laajalevikkisellä puhekielellä tai yleiskielellä. Syy tähän voi olla, että murre loisi kohdekielessä liikaa konnotaatioita. Voi myös olla niin, että kääntäjät eivät ota yhtä isoja taiteellisia vapauksia kuin kirjailijat, vaan mukautuvat enemmän kirjakieleen normiin.

5 MEÄNKIELISTEN AINESTEN MERKINTÄ JA KÄÄNTÄMINEN

Analysoin ja vertaan meänkielisiä aineksia Mikael Niemen kirjassa *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennoksessa *Mies joka kuoli kuin lohi*. Olen jakanut meänkieliset ainekset neljään kategoriaan: typografisesti merkityt ainekset, typografisesti ja käänöksellä merkityt ainekset, käänöksellä merkityt ainekset ja merkitsemättömät ainekset. Annan jokaisesta ryhmästä esimerkkejä sekä alkuperäisteoksesta että suomennoksesta, analysoin niitä ja vertaan niitä keskenään. Katson, miten koodinvaihto on merkitty kirjoissa, mitä merkinnällisiä eroja on löydettävissä kirjojen väliltä ja mikä on määrällinen ero merkintäkategorioiden välillä. Tarkastelen merkinnän funktiota, sekä sitä, millainen vaikutus viestinnällisellä kontekstilla on koodinvaihdon merkintään. Lisäksi pohdin, mistä erot alkuperäisteoksen ja suomennoksen välillä johtuvat, ja miksi kääntäjä on tehnyt ne muutokset, jotka hän on tehnyt. Kääntämisessä on aina mukana eri kielet ja eri kulttuurit, ja siksi tarkastelen, millaisia eroja syntyy, kun tekstiä muokataan toiseen kieleen ja kulttuurin sopivaksi. Analysoidessani yritän myös arvioida, miten lukijat ymmärtävät kirjojen meänkieliset ainekset, vaikka on selvää, että aiotun lukijan ymmärrystä on erittäin vaikea arvioida.

Kirjoista olen kerännyt kaikki meänkieliset ainekset. Taulukot kertovat aineiston meänkielisten aineiden määrästä sekä niiden merkinnästä, ja antavat kuvan alkuperäisteoksen ja suomennoksen merkinnällisistä eroista sekä kääntäjän ratkaisusta. Koska useimmat meänkieliset ainekset esiintyvät repliikeissä, lasken yhden meänkielisen repliikin yhdeksi ainekseksi riippumatta siitä, sisältääkö lausunto yhden meänkielisen sanan, vai onko koko lausunto tehty meänkielellä. Niissä tapauksissa, joissa meänkieliset ainekset esiintyvät kertovassa tekstissä, olen laskenut kokonaiset ilmaisut yhdeksi ainekseksi, mutta luettelusta olen laskenut jokaisen yksittäisen sanan omaksi ainekseksi. Syy tähän on, että luettelussa sanat eivät kuulu yhteen samalla tavalla kuin ilmaisussa. Alla olevasta taulukosta näkyy meänkielisten aineiden määrä sekä niiden jakautuminen eri merkintäkategorioihin.

Taulukko 1. Meänkieliset ainekset ja niiden merkintä *Mannen som dog som en lax* ja *Mies joka kuoli kuin lohi* -kirjoissa

	Ruotsinkielinen romaani	Suomenkielinen romaani
Typografinen merkintä	54	76
Typografinen merkintä ja käännös	92	41
Käännös	3	2
Merkitsemätön	7	39
Yhteensä	156	158

Kuten taulukosta (1) näkyy, on suomenkielisessä käännöksessä kaksi meänkielistä ainesta enemmän kuin ruotsinkielisessä alkuperäisteoksessa. Kolme kertaa kääntäjä on poistanut meänkielisen aineksen tekstistään, ja kaksi kertaa hän on lisännyt meänkielisen lauseen tekstiin. Muut kolme ainesta johtuvat siitä, että kyseessä olevaa meänkielistä sanaa, *loukku*, käytetään sekä meänkielellä että suomen kielellä. Olen tässä tutkielmassa silti laskenut sanan meänkieliseksi ainekseksi, koska kirja on kirjoitettu meänkielen näkökulmasta. Alkuperäisteoksessa *loukku*-sana on jossain paikkaa korvattu ruotsinkielisellä vastineella, ja siksi aines esiintyy muutaman kerran useammin suomennoksessa. Tällaista tapausta käsittelem esimerkissä (35). Käännöksestä poistettuja aineksia käsittelem esimerkeissä (15), (31) ja (32), ja ne kaksi tapausta, joissa kääntäjä on lisännyt kokonaisen meänkielisen lauseen, käsittelem esimerkeissä (19) ja (33). Määrällinen ero kategorioiden välillä on suhteellisen iso. Ruotsinkielisessä romaanissa typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmä on kaikista tavallisin merkintätapa, kun taas suomenkielisessä kirjassa on tavallisinta, että meänkieliset sanat ja lauseet merkitään ainoastaan typografisella merkitsijällä. Suomennoksessa on myös suhteellisen tavallista, että meänkielisiä sanoja esiintyy merkitsemättöminä tekstissä, mikä on erittäin harvinaista alkuperäisteoksessa.

Seuraavassa taulukossa esittelen, miten kääntäjä on merkinnyt meänkieliset ainekset suomennoksessa verrattuna siihen, miten samat ainekset on merkitty alkuperäisteoksessa. Taulukossa ei siis ole mukana niitä aineksia, joita kääntäjä on lisännyt suomennokseen, vaan ainoastaan ne, jotka esiintyvät myös alkuperäisteoksessa.

Taulukko 2. Meänkielisten ainesten merkintä suomennoksessa verrattuna alkuperäisteoksen merkintään

Alkuperäisteos	Määrä	Suomennos	Määrä
Typografinen merkintä	54	Typografinen merkintä	35
		Merkitsemätön	18
		Poistettu	1
Typografinen merkintä ja käännös	92	Typografinen merkintä	35
		Typografinen merkintä ja käännös	41
		Käännös	2
		Merkitsemätön	12
		Poistettu	2
Käännös	3	Typografinen merkintä	3
Merkitsemätön	7	Typografinen merkintä	1
		Merkitsemätön	6
Yhteensä	156		156

Taulukosta (2) näkyy, että niistä meänkielisistä aineksista, jotka on alkuperäisteoksessa merkitty ainoastaan typografisesti, yli puolet on merkitty samalla tavalla suomennoksessa. 18 kappaletta aineksista on merkitsemättömiä, mitä johtuu siitä, että kyseessä olevat sanat tai ilmaisut ovat samanlaisia myös suomen kielellä. Yksi aineksista on käännöksessä poistettu tekstistä. Alkuperäisteoksen typografisesti merkityt ainekset ja niiden vastineet käännöksessä käsittelem tarkemmin luvussa 5.1 ja sen alaluvuissa.

Ne meänkieliset ainekset, jotka on alkuperäisteoksessa merkitty sekä typografisella merkitsijällä että käännöksellä, on suomenkielisessä käännöksessä merkitty viidellä eri tavalla: typografisesti merkitty, typografisesti ja käännöksellä merkitty, käännöksellä merkitty, merkitsemätön tai poistettu. Näistä aineksista suurin piirtein yhtä monta on suomennoksessa merkitty typografisella merkitsijällä kuin typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä. Lisäksi 12 ainesta on merkitsemätöntä, yksi on merkitty ainoastaan käännöksellä, ja kaksi meänkielistä ainesta on poistettu tekstistä. Alkuperäisteoksen typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmiä sekä niiden vastineita suomennoksessa tarkastelen luvussa 5.2 alalukuineen.

Ruotsinkielisessä kirjassa on seitsemän merkitsemätöntä meänkielistä ainesta, joista suomennoksessa kuusi on merkitty samalla tavalla, eli merkitsemättöminä, ja yksi on merkitty typografisesti. Alkuperäisteoksessa on lisäksi kolme ainesta, jotka on merkitty ainoastaan käännoksellä. Nämä kaikki ovat suomennoksessa saaneet typografisen merkinnän. Koska alkuperäisteoksen merkitsemättömät ja ainoastaan käännoksellä merkityt ainekset on suhteellisen vähän, olen liittänyt niiden luvut yhteen. Näitä merkintätapoja sekä niiden merkintää suomennoksessa käsittelemän siis luvussa 5.3 alalukuineen.

Seuraavissa luvuissa käyn siis läpi taulukoissa olevat kategoriat ja annan esimerkkejä jokaisesta merkintätavasta sekä alkuperäisteoksesta että suomennoksesta. Vertaan alkuperäisteoksen meänkielisiä aineksia suomennoksen käännostratkaisuihin. Tarkastelen, mitkä erot merkinnässä löytyvät kirjoista, ja pohdin, mikä on saanut kirjailijan ja kääntäjän merkitsemään ainekset eri tavalla. Kun analysoin kirjan meänkielisiä aineksia ja pohdin, miten vaikeaa on ymmärtää niitä, olen lähtenyt siitä, että ruotsinkielisen kirjan keskivertolukija ei osaa meänkieltä eikä suomea tarpeeksi hyvin ymmärtääkseen meänkielisiä aineksia. Kun keskustelen alkuperäisteoksen lukijan ymmärrystä analyysissa, puhun ainoastaan meänkielen taidosta. Näin olen tehnyt pitkien toistojen välttämiseksi, ja siksi, että kirja on kirjoitettu meänkielen näkökulmasta. On kuitenkin selvää, että suomea osaava lukija yleensä ymmärtää meänkieliset ainekset yhtä hyvin kuin meänkieltä osaava. Analyysin esimerkeissä on aina alkuperäisteoksen aines ensimmäisenä ja sen jälkeen seuraa suomennoksen aines. Kummankin esimerkin jälkeen seuraa sivunumero, jolla kyseinen tekstikappale löytyy kirjasta. Kaikki kursivilla merkityt sanat esimerkeissä esiintyvät samalla tavalla kirjoissa.

5.1 Alkuperäisteoksen typografisen merkinnän vastineet suomennoksessa

Typografinen merkintä tarkoittaa, että koodinvaihto on merkitty typografisella merkitsijällä, esimerkiksi kursivilla tai versaalilla. Aineistossani ainoastaan kursivaa on käytetty typografisena merkitsijänä. Typografinen merkintä ainoana merkitsijänä on

tavallisinta suomennoksessa, jossa 76 kirjan 158 meänkielisestä aineksesta on merkitty typografisesti, kun taas alkuperäisteoksessa 54 kirjan 156 meänkielisestä aineksesta on merkitty typografisesti. Suurimmassa osassa tapauksista, joissa meänkieliset ainekset on ruotsinkielisessä kirjassa merkitty vain typografisesti, on ainekset myös suomennoksessa merkitty samalla tavalla. Näiden lisäksi joukko typografisesti merkityistä aineksista on suomennoksessa merkitsemättömiä. Nämä ainekset ovat muodoltaan samanlaisia kuin suomenkielinen sana, ja sanaa käsitellään ikään kuin tavallisena suomenkielisenä sanana. Suomennoksesta on myös poistettu yksi aines, joka on alkuperäisteoksessa merkitty typografisesti.

5.1.1 Suomennoksessa typografinen merkintä

Ruotsinkielisessä romaanissa typografinen merkintä on tavallisinta lyhyissä lausahduksissa, joiden merkitys voi olla ymmärrettävä kontekstista, esimerkiksi voimasanat. On kuitenkin myös olemassa tapauksia, joissa meänkielinen aines on merkitty ainoastaan typografisesti, vaikka on kysymys pidemmästä lausahduksesta. Alkuperäisteoksessa 54 ainesta on merkitty typografisesti, ja näistä 35 on merkitty samalla tavalla suomennoksessa.

Seuraavat kolme esimerkkiä sisältävät voimasanoja, joita ei ole alkuperäisteoksessa käännetty ruotsiin. Syy tähän on varmaan se, että ymmärretään useimmiten kontekstista, että kyseessä on voimasana, eikä ole tarpeellista tietää täsmälleen, mitä voimasanaa käytetään. Esimerkissä (1) ymmärretään lauseen jälkiosasta, että isä väittää vastaan, ja *saatana* on niin lähellä ruotsin vastinetta *satan*, että voidaan olettaa, että lukija ymmärtää sanan merkitystä.

(1) – *Älä saatana*, protesterade pappan. (154)

– *Älä saatana*, isä vastusteli. (159)

Esimerkki (2) voi olla vähän vaikeampi ymmärtää, koska tekstistä ei käy selvästi ilmi, että se on voimasana. Kyseinen lausahdus on kuitenkin aika tunnettu suomenkielinen voimasana, jonka lukijat ovat ehkä ennen kuulleet.

- (2) – *Voi vittu*, hördes där nerifrån. Djävlar om hon glömt nycklarna ... (69)
 – *Voi vittu*, kuului alhaalta. – Mitä jos hän on unohtanut avaimet ... (70)

On kiinnostavaa, että esimerkissä (2) on mukana ruotsinkielinen voimasana, *djävlar*, joka on suomennoksessa korvattu harmittomalla sanalla *mitä*. Mahdollinen syy tähän on, että suomennoksessa muut voimasanat ovat eksplisiittisempiä kuin alkuperäisteoksessa, jossa voimasanat ovat vieraita, eikä lukija aina ymmärrä niiden merkitystä. Siksi kääntäjä on tavallaan vähentänyt voimasanojen määrää suomennoksessa poistamalla tämän sanan.

Esimerkki (3) on erään miehen vastaus kirjan päähenkilön tervehdykseen. Mies on tuhtunut, ja hänen edellisessä lausunnossaan, joka on alkuperäisteoksessa käännetty ruotsiin, esiintyy voimasana. Siksi on ehkä mahdollista arvata, että tämäkin lausunto sisältää kiroilua.

- (3) – *Haista paska!* (56)
 – *Haista paska!* (58)

Esimerkissä (3) myös käännöksen puute voi tavallaan viitata siihen, että kyseessä on jonkinlainen voimasana, eli ei ole haluttu antaa voimasanalle eksplisiittistä ruotsinkielistä käännöstä. Voimasanan merkitystä on kuitenkin vaikeaa tietää, jos ei osaa suomea tai meänkieltä. Näiden kolmen esimerkin sisältämien voimasanojen funktio on kuitenkin vain antaa kuva tunnelmasta, niillä ei ole juoneen liittyvää funktiota. Suomennoksessakin esimerkkien 1–3 meänkieliset ainekset on merkitty ainoastaan typografisesti. Nämä voimasanat ovat samanlaisia sekä suomen kielellä että meänkielellä, ja lukija tietää varmasti niiden merkitystä. Säilyttämällä näiden voimasanojen typografisen merkinnän myös käännöksessä kääntäjä viestittää, että lausahdus on tehty meänkielellä. Jos kääntäjä olisi poistanut kursivoinnin, lukija olisi voinut tulkita lauseen niin, että voimasana on alkuperäisesti lausuttu ruotsin kielellä ja vasta käännöksessä saanut suomenkielisen muotonsa.

Esimerkissä (4) on lyhyt lausunto, johon alkuperäisteoksessa ei anneta käännoästä.

- (4) – *Mie tulen, sa han.* (86)
 – *Mie tulen, hän sanoi.* (89)

Kontekstista on kuitenkin mahdollista arvata tämän lausunnon merkityksen, sillä mieheltä, joka tämän sanoo, kysytään, onko hän halukas tulemaan tulkkaamaan kuulusteluun. Heti tämän lausunnon perään seuraa kuulustelu, jossa kyseinen mies on läsnä tulkkina. Suomennoksessakin tämä lausahdus on kääntämätön, meänkielinen sana *mie minä*-sanan sijalla on helppo ymmärtää, ja sanaa käytetään myös joissakin suomenkielisisä murteissa (ks. Lehikoinen 1994: 143–149).

Alkuperäisteoksen kääntämätön lausahdus voi myös olla pidempi. Joskus lausahduksen merkitys on mahdollista ymmärtää kontekstista, mutta joskus se sivuuttaa lukijan. Jossain tapauksessa sivuuttaminen voi olla jopa tahallista. Seuraavassa kahdessa tapauksessa koko repliikki, tai valtaosa siitä, on lausuttu meänkielellä, mutta kirjailija ei ole kääntänyt sitä ruotsiksi. Suomenkieliselle lukijalle nämä lauseet sisältävät muutaman meänkielisen piirteen, mutta ne ovat silti ihan ymmärrettäviä.

- (5) – *Larsa! ropade han i dörröppningen medan katten kilade in. Tämä on Sonny, olek's kotona?* (56)
 – *Larsa! Sonny huusi oviaukosta kissan livahtaessa sisään. – Tämä on Sonny, olek's kotona?* (57)

Esimerkissä (5) on selvää, että Sonny huutaa jotain, kun hän on avannut oven. Ennen oven avaamista hän on koputtanut oveen, mutta ei saanut vastausta. Repliikistä näkyy hänen nimensä, eli voidaan ymmärtää, että hän esittäytyy, mutta repliikin toinen osa on vaikeampi ymmärtää. Toisaalta tämäntyyppinen kysymys on tavallista esittää, kun avataan lukitsematon ovi, mutta lukija, joka ei osaa meänkieltä, ei voi olla varma siitä, että hän on tulkinnut repliikin oikein. Tässä tapauksessa Sonnyin seurassa on ruotsinkielinen Therese, joka ei osaa meänkieltä, eikä siksi ymmärrä Sonnyin lausahdusta. Tämä on todennäköisesti syy käännoksen puutteeseen.

Esimerkki (6) esiintyy, kun pajalalainen Esaias Vanhakoski on Tukholmassa tervehtimässä kirjan päähenkilöä Thereseä, ja he joutuvat yöpymään Theresen äidin luona. Äiti kuuluu yläluokkaan, ja kun Esaiasta pyydetään pitämään kengät jalassa sisätiloissa, hän reagoi siihen lausumalla tämän lauseen.

(6) – *Mie olen Pajalan poikia, sa han onödigt högt, hirvenpyytjä ja oikea mies!* (263)

– *Mie olen Pajalan poikia, hän sanoi tarpeettoman kovalla äänellä, – hirvenpyytjä ja oikea mies!* (273)

Alkuperäisteoksen lukija tunnistaa lausunnosta *Pajala*-sanana ja ehkä myös *poika*-sanana, mutta muut sanat ja koko lausunnon merkitys on vaikeaa ymmärtää. Syy siihen, että kirjailija on jättänyt tämän lauseen kääntämättä, on varmaan se, että ei Therese eikä hänen äitinsä ymmärrä, mitä Esaias tässä tapauksessa sanoo, ja siksi myös meänkielentaidoton lukija saa jäädä ymmärtämättä. Niille, jotka ymmärtävät meänkieltä, on tämä repliikki aika humoristinen, ja sillä tavalla kirjailija voi kommunikoida meänkieltä osaavien lukijoiden kanssa ja antaa heille erityiskohtelun. Suomennoksessa Theresen ja hänen äitinsä ymmärtämättömyys ei käy samalla tavalla ilmi kuten alkuperäisteoksessa, mutta aineksen humoristinen tekijä säilyy.

Esimerkki (7) on yksi niistä suhteellisen harvoista lauseista, joissa meänkieli on mukana kertovassa tekstissä. Tekstissä käsitellään sitä, miten lapset oppivat meänkieltä ympäristön henkilöiden puheesta, vaikka heille pyrittiin opettamaan ainoastaan ruotsia. Tämä on varmaan syy siihen, että sanoja ei ole käännetty ruotsiin: lapset oppivat nämä sanat, koska he ymmärsivät tilanteesta, mitä sanat tarkoittavat. Tekstissä tilanteet eivät kuitenkaan ole niin selkeitä kuin oikeassa elämässä, ja jotkut sanat voivat siksi olla hankalia lukijoille, jotka eivät osaa meänkieltä.

- (7) Grannen som hälsade på och bjöd på *komppi*. Ute i löplinan stod *koira* och skällde. *Varo!* när man skulle över vägen. *Kuule* och *niinkö* och *varmasti* i telefon. (183)

Naapuri poikkesi kylään ja tarjosi *komppia*. Ulkona *koira* haukkui liekaan sidottuna. *Varo!* huusi joku kun oltiin ylittämässä tietä. Puhelimeen sanottiin *kuule* ja *niinkö* ja *varmasti*. (188)

Alkuperäisteoksen lukijoille *koira* on varmaan näistä sanoista helpoin ymmärtää, koska siinä lauseessa on mukana sanat *skälla* (haukkua) ja *löplina* (juoksuvaikeri). Myös *varo* voi olla mahdollista ymmärtää, koska tekstin mukaan se sanotaan tien ylityksen yhteydessä, ja usein varotaan lapsia autoista kun ollaan ylittämässä tietä. *Kuule*, *niinkö* ja *varmasti* -sanojen tarkkaa merkitystä on vaikea tietää, jos ei osaa meänkieltä, mutta ymmärretään ehkä, että kyseessä on piensanoja, joita käytetään, kun puhutaan puhelimesta ja muutenkin keskusteluissa. Kuitenkin niitä on myös mahdollista tulkita esimerkiksi tervehdyksiin liittyvinä sanoina. Kaikista vaikein ymmärrettävä sana esimerkissä (7) on *komppi*, meänkielinen sana, joka tarkoittaa makeisia (Meänkielen sanakirja 2014). Tämä sana on vaikea myös suomennoksen lukijoille, koska tämän sanan ymmärtämiseen ei auta edes suomen kielen taito, vaan lukijan täytyy osata meänkieltä. Tekstistä päätellen *komppi* on jotain, jota naapuri tarjoaa heille, mutta on lähes mahdotonta arvata, mitä, jos ei ymmärrä sanaa. Esimerkin (7) suomenkielisestä versiosta näkyy, että kääntäjä on integroinut vieraankielisen sanan tekstiin, kun *komppi*-sana on taivutettu partitiiviin.

Esimerkin (8) meänkieliseen ainekseen on oikeastaan annettu käännös aiemmin esimerkissä, mutta käännös on niin kaukana itse aineksesta, että lukija ei ehkä yhdistää niitä. Siksi katson tämän meänkielisen aineksen olevan ainoastaan typografisesti merkitty.

- (8) – Hallå! vrålar Jan-Peter ut i rummet genom masken. Är det någon här? I låg ställning kryper de fram längs väggen. Något tungt välter och krossas.
– *Onkos sielä kethään?* (283)
- Haloo! Jan-Peter karjuu naamarin läpi. – Onko täällä ketään?
He ryömivät matalana seinänvierustaa pitkin eteenpäin. Jotain painavaa kaatuu ja rämähtää rikki.
– *Onkos sielä kethään?* (293)

Tämän esimerkin ruotsinkielinen kysymys ei olekaan sanatarkasti käännetty, *är det någon här* on suomeksi ”onko täällä ketään”, ei ”onko siellä ketään”. Suomennoksessa on tehty samalla tavalla, ensin lukee *täällä* ja meänkielisessä kysymyksessä *sielä*. Tekstikappale esiintyy, kun paikallinen palokunta on hälytetty palavaan omakotitaloon, ja savusukeltajat ovat etsimässä talossa olevaa poikaa. Tekstistä ei kuitenkaan käy ilmi, huutaako savusukeltaja *onkos sielä kethään?* huoneessa mahdollisesti olevalle pojalle, vai onko se jotain, jota toinen savusukeltaja sanoo toiselle. Jos aines on jotain, jota savusukeltajat sanovat toisilleen, se voisi selittää eron adverbien välillä. Alkuperäisteoksen lukijoille, jotka eivät osaa meänkieltä, tämä tekee kuitenkin aineksesta vaikeamman ymmärtää, koska silloin aineksella ei ole enää suoraa yhteyttä aikaisempaan lausuntoon. Miten tahansa olikaan, ruotsinkielisenä lukijana ainesten merkitys on mahdollista ymmärtää, jos huomaa, että aiemmin kappaleessa on myös kysymys, mutta se voi myös mennä lukijalta ohi.

Yleensä kirjailija on alkuperäisteoksessa kääntänyt koko lauseen meänkielestä ruotsiin, mutta jossain tapauksissa hän on jättänyt jonkun sanan pois tai muulla tavalla hieman muokannut käännöstä niin, että se ei ole meänkielisen aineksen sanatarkka vastine. Esimerkissä (9) kirjoittaja on ainoastaan kääntänyt viimeisen osan lausahduksesta ruotsiin, ensimmäinen osa on täysin kääntämätön, ja lukija, joka ei osaa meänkieltä ei ymmärrä sitä. Toisaalta ensimmäisellä osalla lausahduksesta ei ole isoa merkitystä juonen kannalta, eikä haittaa, vaikka ei ymmärtäisi.

- (9) – *No mitäs perkele sie höpiset, fräste Eino, kyllä piru vietä mie tiän ette sie ossaat ruottia!* Nog satan vet jag att du kan svenska! (84)
- *No mitäs perkele sie höpiset, Eino tuhahti, kyllä piru vietä mie tiän ette sie ossaat ruottia!* (86)

Esimerkit (10) ja (11) sisältävät meänkielisiä sanoja, jotka ovat hieman muokattuja ruotsinkielisiä lainasanoja.

(10) – *Voi saatanan helvetin Lanstingi ...* (44)

– *Voi saatanan helvetin Lanstingi ...* (45)

(11) Hon förstod bara enstaka ord som måste lånats från svenskan: *semesteri, arbetsförmeetlinki, viiteofilmi, bensini*. Man tog det svenska ordet och satte ett i efter, och vips så blev det finska. (87)

Hän ymmärsi vain muutamia sanoja, jotka oli ilmeisesti lainattu ruotsista: *semesteri, arbetsförmeetlinki, viiteofilmi, bensini*. Otettiin ruotsalainen sana ja pantiin perään i, ja vips, sana olikin suomea. (90)

Esimerkkien (10) ja (11) meänkielisiä aineksia ei ole alkuperäisteoksessa käännetty, koska ruotsinkielinen ymmärtää näitä aika helposti. Suomenkielinen lukija ymmärtää tekstistä, että nämä sanat tulevat ruotsin kielestä, mutta hän ei ehkä tiedä, että *Lanstingi* (landsting) on ruotsin maakäräjät ja *arbetsförmeetlinki* (arbetsförmedling) on työvoimatoimisto, ja siksi olisi voinut olla syytä kääntää nämä sanat suomeksi. Kuitenkin alkuperäisteoksen tekstissä on useita kohtia, joissa lukija ei ymmärrä meänkielisen aineksen merkitystä. Siksi kääntäjä on ehkä tahallisesti jättänyt näitä aineksia kääntämättä, että suomennoksen lukijakin joskus tulisi sivuutetuksi. Kääntäjä on tässä esimerkissä myös säilyttänyt käännöksessä sanaa *vips*, jota ei suomen kielessä yleensä käytetä. Suomenkielinen vastine olisi *oitis* tai *yhtäkkiä*.

5.1.2 Suomennoksessa merkitsemätön tai poistettu

On olemassa kohtia, joissa meänkieliset ainekset on alkuperäisteoksessa merkitty typografisesti, mutta suomennoksessa nämä ainekset ovat merkitsemättömiä. Alkuperäisteoksen 54 typografisesti merkityistä aineksista 18 on merkitsemättömiä suomennoksessa. Näin on yleensä tehty, kun meänkielinen aines on samanlainen kuin suomenkielinen vastine. Suomennoksessa on myös olemassa kohta, jossa kääntäjä on kokonaan poistanut meänkielisen sanan ja korvannut sen suomenkielisellä pronomiinilla. Seuraavissa esimerkeissä käsittelen alkuperäisteoksessa typografisesti merkittyjä

aineksia, jotka ovat suomennoksessa merkitsemättömiä. Luvun viimeisenä esimerkkinä tarkastelen suomennoksesta poistettua ainesta.

- (12) Under matpauserna åt de stekt fisk med sina svarta naglar och drack *piimä* ur plåthämtare. (210)

Ruokatauoilla he söivät paistettua kalaa kynnenaluset mustina ja joivat piimää peltisistä leleistä. (216)

Esimerkissä (12) sana *piimä* on ruotsinkielisessä tekstissä merkitty kursivoinnilla. Sanaa käytetään meänkielessä, mutta ruotsinkielisille lukijoille se on vieras. Suomenkielisessä tekstissä sanaa käsitellään tavallisena suomenkielisenä sanana, mikä se myös on. Tämä tapahtuma on myös kirjan ainoa kohta, joka sijoittuu Suomeen, tarkemmin Haminaan, ja se käsittelee vuoden 1809 rauhanneuvotteluja. Tämä on varmaan toinen syy siihen, että kääntäjä on poistanut kursivoinnin. Ne alkuperäisteoksen lukijat, jotka eivät osaa meänkieltä, eivät luultavasti ymmärrä, mitä juodaan. Ruotsissa on olemassa samankaltainen tuote, *filmjolk*, mutta kirjailija ei ole käyttänyt sitä vastinetta. Meänkielinen/suomenkielinen sana on ehkä jätetty kääntämättömänä juuri siksi, että tämä osa kirjasta sijoittuu Suomeen.

Esimerkki (13) kertoo, millainen Tornionlaakson luonto on, ja millaisia nimiä eri luonnonpaikoilla on. Esimerkki on ote aika pitkästä tekstikappaleesta, jossa luetellaan erilaisia maastonimiä. Alkuperäisteoksessa osa maastonimistä on ainoastaan merkitty typografisella merkitsijällä kuten esimerkissä (13), ja osa on merkitty myös käännöksellä. Esimerkki typografisesti ja käännöksellä merkityistä maastonimistä löytyy myöhemmin analyysissä esimerkin (28) kohdasta.

- (13) Små nyanser i landskapet som sedan urminnes tider bar ett namn. Så fort marken höjdes bara en aning och blev torrare uppstod en *lehto* eller *kangas* eller *rova* eller *saajo* eller *männikkö* eller helt enkelt *maa*. (167)

Pieniä sävyeroja, joilla oli ikiajat ollut oma nimensä. Heti kuin maasto nousi vähän ja muuttui kuivemmaksi, siitä tuli lehto tai kangas tai rova tai sajo tai männikkö tai yksinkertaisesti maa. (172)

Esimerkissä (13) ei anneta sanoille muuta selitystä kuin että ne ovat tapoja kuvailla maata, ja että on kysymys hieman korkeammasta ja kuivasta maasta. Suomenkielisessä tekstissä typografinen merkintä on poistettu, ja kaikki sanat käsitellään tavallisina suomenkielisinä sanoina. Sanat *rova* ja *saajo* ovat kuitenkin meänkielisiä sanoja, jotka eivät ole yhteisiä suomen kielen kanssa. *Rova* on suomeksi kivikkoista maata ja *saajo* suosaari (Meänkielen sanakirja 2014).

Esimerkki (14) on ote laulusta. Lukijalle käy selvästi ilmi, että kyseessä on laulu, koska ennen otetta puhutaan kansanmusiikista, ja tekstissä sanotaan, että henkilö soittaa harmonikkaa ja laulaa tämän laulun.

(14) *Hyvän illan sanon sulle, kultani armas
kun tulen taas sua tervehtimään
sinisiä silmiä, kasvoias kauneita
mun teki mieleni katselemaa ... (131)*

Hyvän illan sanon sulle, kultani armas
kun tulen taas sua tervehtimään.
Sinisiä silmiä, kasvoja kauniita
mun teki mieleni katselemaan ... (137)

Laulu on vanha kansanlaulu, joka Suomessa tunnetaan nimellä *Hyvää, hyvää iltaa* (Suuri toivelaulukirja 3 1989: 42). Laulun sanoille ei anneta alkuperäisteoksessa käännöstä. Syy siihen, että kirjailija ei ole kääntänyt laulun sanoja, voi olla se, että hänen mielestään laulun sanat kuulostavat paremmalta meänkielellä. Ingo (1990: 84–85) sanoo, että runollinen kohta voidaan jättää kääntämättä, jos koetaan, että teksti menettää käännöksenä sointuvuuttaan, ja halutaan säilyttää sen kauneusarvo. Hän huomauttaa kuitenkin, että se vähentää tekstin luettavuutta niille lukijoille, jotka eivät hallitse sitä kieltä, jolla runollinen teksti on kirjoitettu. Tässä tapauksessa laulua ei ole juonen kannalta tarpeellista ymmärtää. Yhteys, jossa laulu esiintyy, on nimittäin enemmän sivuraiteen tapainen. Voidaan siis olettaa, että alkuperäisteoksen luettavuus ei paljoa kärsi, vaikka kääntämätön kappale on suhteellisen pitkä. Laulusta ei näytäkään olevan olemassa virallista ruotsinkielistä versiota, eikä sellaista olisi syytä tässä käyttää, kun tarkoitus onkin antaa kuva meänkielisestä kulttuurista. Lisäksi kirjan päähenkilö Therese kuulee kirjassa tämän laulun, eikä hänkään ymmärrä sen sisältöä.

Suomennoksessa laulua ei ole typografisesti merkitty. Kiintoisaa on, että kääntäjä on myös hieman muokannut sanojen kirjoitusasua. Suomennoksessa laulun sanat vastaavat enemmän suomen kieltä, ja laulu on kirjoitettu samalla tavalla kuin se esiintyy suomalaisissa laulukirjoissa. Alkuperäisteoksessa olevassa säkeistössä osa laulun sanoista on taas kirjoitettu meänkielellä. Laulu esiintyy yhteydessä, jossa annetaan tietoa tornionlaaksolaisten kulttuurista, ja toimii esimerkkinä tornionlaaksolaisesta kansanmusiikista. Kirjoittamalla laulun sanat suomeksi suomennoksessa viittaus meänkieliseen kulttuuriin on tehty heikommaksi.

Suomennoksessa kääntäjä on kolme kertaa poistanut meänkielisen aineksen. Tässä luvussa käsitelen yhtä niistä. Alkuperäisteoksessa yksi esimerkin (15) meänkielisistä aineksista on merkitty ainoastaan typografisesti, mutta suomennoksessa aines on poistettu ja korvattu suomenkielisellä pronominilla. Esimerkissä on siis kysymys lauseesta, jossa sama meänkielinen sana esiintyy kaksi kertaa ruotsinkielisessä tekstissä, mutta suomennoksesta yksi aines on poistettu.

- (15) Pojken skrek *lopeta*, sluta! Och då blev magistern ännu argare, för *lopeta* var ju finska, och så drog han ner byxorna på pojken. (152–153)

Poika huusi: *lopeta!* Ja siitä maisteri suuttui entistä enemmän, koska sehän oli suomea, ja hän veti pojalta housut alas. (157)

Esimerkissä (15) opettaja kurittaa oppilastaan siitä, että hän on käyttänyt meänkieltä luokassa. Ruotsinkielisessä tekstissä annetaan käännös *lopeta*-sanalle heti sanan jälkeen, ja sana toistetaan myös seuraavassa lauseessa typografisesti merkittynä. Suomenkielisessä tekstissä käännös on tarpeeton, eikä se ole siksi mukana. Kääntäjä on myös poistanut toisen *lopeta*-sanon, ja käyttää sen sijaan pronominia *sehän*. Näin kääntäjä on luultavasti tehnyt, koska hän ei ole halunnut toistaa *lopeta*-sanaa, ja on ehkä ollut sitä mieltä, että teksti on sujuvampi näin. Myös ruotsinkielisessä tekstissä olisi ollut mahdollista korvata toisen *lopeta*-sanon pronominilla, mutta kirjailija on toistanut sanan. Tämä esimerkki antaa myös kuvan siitä, miten kielteisesti jotkut ihmiset suhtautuivat meänkieleeseen.

5.1.3 Yhteenveto

Luvun yhteenvetona voidaan todeta, että noin kolmasosa alkuperäisteoksen meänkielisistä aineksista on merkitty ainoastaan typografisesti tekstissä. Näistä on suomennoksessa tavallisinta, että ne ovat myös siinä typografisesti merkittyjä. Iso osa aineksista on kuitenkin merkitsemättömiä, ja yksi aines on kokonaan poistettu suomennoksesta. Syy siihen, että ainekset ovat suomennoksessa merkitsemättömiä, on yleensä se, että sana on suomen kielen ja meänkielen yhteinen. On myös olemassa tapauksia, jossa kääntäjä on hieman muokannut kirjoitustapaa, ja tehnyt sanasta tai lauseesta enemmän yleiskielisen suomennoksessa.

Alkuperäisteoksessa typografinen merkintä on tavallisinta lyhyissä lausahduksissa, joiden merkitys on mahdollista ymmärtää kontekstista. On kuitenkin olemassa myös tapauksia, joissa meänkielinen aines on pidempi. Aina ei ole mahdollista ymmärtää meänkielisen aineksen merkitystä, jos ei osaa meänkieltä tai suomea. Aines on yleensä kääntämätön, jos juonen kannalta ei ole tarpeellista ymmärtää sen merkitystä. Joskus lukijat sivuutetaan myös tahallaan, esimerkiksi, jos kirjan henkilökään ei ymmärrä. Jossain tapauksessa typografisesti merkityt meänkieliset ainekset ovat myös suomennoksen lukijoille vaikeita ymmärtää, kun on kysymys meänkielisistä sanoista, joita ei käytetä suomen kielissä.

5.2 Alkuperäisteoksen typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmän vastineet suomennoksessa

Tässä luvussa käsittelen esimerkkejä meänkielisistä aineksista, jotka on alkuperäisteoksessa merkitty sekä typografisella merkitsijällä että käännöksellä. Suomennoksessa on tavallisinta, että nämä ainekset merkitään ainoastaan typografisesti, mutta on myös olemassa aineksia, jotka ovat saaneet sekä typografisen merkitsijän että käännöksen. Alkuperäisteoksessa yhdistelmä typografisesta merkitsijästä ja käännöksestä on kaikista tavallisin: kirjan 156 meänkielisestä aineksesta 92 on merkitty sekä typografisella merkitsijällä että käännöksellä. Alkuperäisteoksessa käännös ei aina

täysin vastaa meänkielisen aineksen merkitystä, ja joskus käänнос voi jopa johtaa lukijaa harhaan.

Kääntäjä on käyttänyt neljää eri tapaa kääntäessään alkuperäisteoksen typografisella merkitsijällä ja käänöksellä merkittyjä aineksia. Luvussa 5.2.1 käsittelem sellaisia meänkielisiä aineksia, jotka ovat suomenkielisessä kirjassa saaneet ainoastaan typografisen merkitsijän. Luvussa 5.2.2 käsittelem aineksia, jotka ovat sekä ruotsin- että suomenkielisessä kirjassa merkitty typografisesta merkitsijästä ja käänöksestä koostuvalla yhdistelmällä. Luvussa 5.2.3 käsittelem suomennoksessa merkitsemättömiä aineksia sekä ainoastaan käänöksellä merkittyä ainesta.

5.2.1 Suomennoksessa typografinen merkintä

Alkuperäisteoksen 92 merkintäyhdistelmällä merkityistä aineksista 35 on merkitty typografisesti suomennoksessa. Tässä luvussa on myös mukana yksi niistä kahdesta tapauksesta, joissa kääntäjä on lisännyt tekstiin meänkielisen lauseen. Tätä käsittelem esimerkissä (19).

Esimerkeissä (16), (17) ja (18) meänkieliset ainekset on suomeksi merkitty ainoastaan typografisella merkitsijällä. Esimerkit sisältävät meänkielisiä piirteitä, mutta ovat kokonaisuudessaan niin lähellä suomen kieltä, että käänнос on aiheeton. Alkuperäisteoksessa meänkieliset ainekset on toisaalta käännetty ruotsiin niin, että myös lukijat, jotka eivät osaa meänkieltä, ymmärtävät ja pysyvät mukana juonessa. Alkuperäisteoksessa tällainen merkintätapa onkin kaikista tavallisin.

(16) – *Sie tunsit Martinin?* sa Eino Svedberg och strök kaffekoppens snirkliga porslinsöra. Du kände Martin? (72)

– *Sie tunsit Martinin?* Eino Svedberg sanoi silitellen kahvikupin koukeroista posliinikorvaa. (74)

(17) – *Sanothaan kylälä että se olit sie.* Det sägs på byn att det var du. (151)

– *Sanothaan kylälä että se olit sie.* (156)

(18) – *Oleltakos tet löytänheet sen?* Har ni hittat honom? (299)

– *Oleltakos tet löytänheet sen?* (310)

Esimerkissä (19) kääntäjä on muokannut lausahdusta, hän on lisännyt suomennoksen tekstiin toisen meänkielisen lauseen.

(19) – *Mutta miehään tunnen teät!* Men jag känner ju er! Ni är från Vivungi. (310)

– *Mutta miehään tunnen teät! Oleltakos tet Vivungista?* (321)

Syy kääntäjän lisäykseen tässä esimerkissä on varmaan se, että kääntäjän ei ole tarvinnut antaa käännoästä repliikin ensimmäiselle osalle, ja siksi hän on halunnut jatkaa samalla tavalla, eikä yhtäkkiä käyttää suomen kieltä. On todennäköisempää, että kirjan henkilö sanoo koko lausunnon meänkielellä, ja siksi kääntäjä on kirjoittanut myös repliikin toisen osan meänkielellä. Meänkielisen aineksen lisäys tekstiin on kuitenkin vaatinut kääntäjältä meänkielen taitoa tai yhteydenottoa meänkieltä puhuvalle ihmiselle. Alkuperäisteoksessa on luontevampaa jatkaa lausuntoa ruotsiksi, koska kirjailija on jo antanut käännoksen repliikin ensimmäiselle osalle, josta myös ilmenee, että henkilö puhuu meänkieltä. Suomennoksessa kääntäjä on myös muokannut esimerkin toisen lauseen rakennetta: ruotsinkielisessä tekstissä lause on väite, suomeksi *te olette Vivungista*, mutta kääntäjä on tehnyt siitä kysymyksen, *oleltakos tet Vivungista?*

Esimerkissä (20) näkyy, miten meänkielinen aines ja sen käännoä eivät aina ole täsmälleen samanlaisia. Meänkielisessä lauseessa puhutaan pojasta, mutta alkuperäisteoksen käännoäksessä ruotsiin sana on korvattu pojan nimellä, Esaiaksella.

(20) – *Pojan kansa met puhuma aivan ruottia.* Vi pratar bara svenska med Esaias. Vi bor ju i Sverige och då talar vi svenska så går det lättare för Esaias i skolan. (180)

– *Pojan kansa met puhuma aivan ruottia.* Mehän asumme Ruotsissa, ja kun puhumme vain ruotsia, Esaiaksella on koulussa helpompaa. (185)

Poika ja *Esaias* ovat tavallaan synonyymeja, ja kirjailija on ehkä halunnut vaihdella tekstiä, ja siksi tehnyt muunnelman kääntäessään lauseen ruotsiin. Sekä meänkielisen aineksen käännös että sen jälkeinen lause käsittelevät kuitenkin suunnilleen samoja asioita, ja siksi tässä olisi ollut mahdollista olla jopa kääntämättä meänkielinen aines myös alkuperäisteoksessa. Onhan kirjassa muitakin kohteita, jossa meänkielistä ainesta ei ole käännetty ruotsiin. Suomennoksessa ei anneta meänkieliselle ainekselle erillistä käännöstä, suomenkielinen lukija ymmärtää lauseen merkityksen ja toisessa lauseessa sanotaankin lähes sama asia yleiskielellä.

Seuraavassa esimerkissä esiintyy alkuperäisteoksessa yhdistelmä typografisesta merkinnästä, metakielisestä kommentista ja käännöksestä. Suomennos taas sisältää typografisen merkinnän ja metakielisen kommentin yhdistelmän.

(21) – *Ja sie asut vieläki sielä?* väste hon på meänkieli. Och du bor ännu kvar där? (311)

– *Ja sie asut vieläki sielä?* hän kähisi meän kielellä. (323)

Esimerkki (21) on kirjan ainoa tapaus, jossa kirjailija on lisännyt metakielisen kommentin lauseeseen, jossa on ilmeistä koodinvaihtoa. Alkuperäisteoksen muut metakieliset kommentit esiintyvät lauseissa, joissa henkilön lausunto on kirjoitettu ruotsiksi, mutta kirjailija haluaa näyttää, että lausunto tehtiin toisella kielellä. Tässä tapauksessa kirjailija voi metakielisen kommentin avulla korostaa, että lausunto tehtiin juuri meänkielellä. Erikssonin ja Haapamäen (2011: 47) mallin mukaan alkuperäisteoksen teksti esimerkissä (21) edustaa kaikista vahvinta tapaa osoittaa koodinvaihtoa, kun kaikki merkintätavat ovat mukana samassa lauseessa. Esimerkissä (21) meänkieli tulee vahvasti esiin jo ilmeisen koodinvaihdon muodossa, ja siksi metakielisen kommentin voidaan jopa katsoa olevan turha, mutta ehkä metakielinen kommentti on kirjailijan mielestä yksinkertaisesti sopinut lauseeseen. Vastaava aines suomenkielisessä kirjassa on samannäköinen, ensin tulee meänkielinen aines ja sen jälkeen metakielinen kommentti kielestä. Kääntäjä on kuitenkin poistanut käännöksen, koska suomenkielinen ymmärtää meänkielisen lauseen merkityksen. Myös

suomennoksessa tämä on ainoa tapaus, jossa meänkielinen aines ja metakielinen kommentti esiintyvät yhdessä.

5.2.2 Suomennoksessa typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmä

Seuraavat esimerkit sisältävät meänkielisiä aineksia, jotka on käännetty sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa. Suomenkielisessä kirjassa on yleensä tehty niin, että käännös on poistettu ja meänkieliset ainekset on merkitty typografisella merkitsijällä eli kursivoinnilla. On kuitenkin myös olemassa kohtia, joissa alkuperäisteoksen merkintätapa on säilytty. Suomennoksen 158 meänkielisestä aineksesta 41 on merkitty sekä käännöksellä että typografisella merkitsijällä. Se tarkoittaa, että vajaa puolet, eli 41 kappaletta, alkuperäisteoksen 92:sta merkintäyhdistelmällä merkityistä meänkielisistä aineksesta on merkitty samalla tavalla suomennoksessa. Meänkieli on yleensä käännetty suomeen niissä tapauksissa, joissa kirjan henkilöt puhuvat meänkielestä ja antavat puheessaan käännöksen tai synonyymien. Meänkieli käännetään myös kun juonessa tulkitaan. On myös olemassa muutama lause, jossa meänkielinen aines on käännetty suomeen siksi, että meänkielistä lausetta voi olla myös suomenkieliselle vaikea ymmärtää. Esimerkissä (25) käsittelen sellaista tapausta.

Esimerkissä (22) annetaan käännös meänkieliselle lausunnolle sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa. Tässä tapauksessa käännös on osa keskustelua, eikä siksi seuraa heti meänkielistä lausuntoa.

- (22) – Hur hade han hotat honom?
 – Med gammal vanlig tornedalspoesi. *Sie tarttis saaja kelvolisen paukun turphiin ...*
 – Vilket betyder?
 – Du borde få en fet smäll på käften. (62)
- Millä tavalla hän oli uhkaillut?
 – Ihan vaan runoilemalla tornionlaaksolaiseen tyyliin. *Sie tarttis saaja kelvolisen paukun turphiin ...*
 – Mikä tarkoittaa että?
 – Jonkun pitäisi läimäyttää sinua päin naamaa. (63)

Esimerkin (22) meänkielinen lausunto on ymmärrettävä suomenkielisille lukijoille, mutta tekstin vuoropuhelu edellyttää, että lausunto käännetään suomeen. Siksi kääntäjä on keksinyt suomenkielisen vastineen. Tämä vastine on enemmän yleiskielinen kuin ruotsinkielinen käännös samalle lausunnolle, joka on arkinen ja aika karkea. Seuraavassakin esimerkissä juonen tapahtumat edellyttävät kääntämistä myös suomen kielelle. Isoilla kirjaimilla kirjoitetut nimet esiintyvät samassa muodossa kirjassa.

- (23) THERESE FOSSNES: Berätta vad du har haft för dig den senaste veckan.
 PAUL MUOTKA: *Sano mitä sie olet tehny viimi viikon.*
 ESAIAS VANHAKOSKI: *Mistä te löysittä kissan?*
 PAUL: Var fann ni katten? (86)
- THERESE FOSSNES: Kerro mitä olet tehnyt viimeksi kuuluneen viikon aikana.
 PAUL MUOTKA: *Sano mitä sie olet tehny viimi viikon.*
 ESAIAS VANHAKOSKI: *Mistä te löysitte kissan?*
 PAUL: Mistä te löysitte kissan? (89)

Esimerkki (23) tulee kuulustelutilanteesta, jossa poliisi Therese Fossnes kuulustelee epäiltyä Esaias Vanhakoskea. Mukana on myös tulkki Paul Muotka, joka tulkkaa ruotsin ja meänkielen välillä. Ruotsinkielisessä kirjassa on luonnollista, että nämä meänkieliset lausunnot käännetään ruotsiin. Osin siksi, koska juonessa tulkataan, ja osin siksi, että lukijat eivät ymmärtäisi, jos ei annettaisi käännöstä. Suomenkielisessä kirjassa tekstikappale taas näyttää hieman kummalliselta, koska alkuperäinen lausunto ja käännös ovat melkein samannäköisiä. Kääntäjälle on kuitenkin ollut välttämätöntä kääntää nämä meänkieliset ainekset suomeen, sillä tulkkauksen tapauksessa tärkeä

osa juonesta. Tämä osa kirjasta kuvailee myös meänkielen asemaa Pohjois-Ruotsissa: ihmisillä on oikeus asioida myös meänkielellä.

Myös esimerkissä (24) käänнос tulee keskustelusta ja on osa juonta. Kirjan henkilö Therese ei ymmärrä naisen kysymystä, ja siitä muodostuu keskustelunaihe. Samalla Niemi kertoo lukijalleen, että Tornionlaaksossa on tavallista, että nuoret ihmiset eivät osaa meänkieltä.

- (24) – Men därifrån är ju jag också, utbrast kvinnan. *Kenenkäs tyär sie olet?*
 – Va?
 – Jaså, ja det gör inget, mina döttrar har tyvärr också tappat språket. Jag frågade bara som man brukar där uppe: Vems flicka är du? (132)
- Mutta sieltähän minäkin olen kotoisin, nainen huudahti. – *Kenenkäs tytär sie olet?*
 – Mitä?
 – Jaa jaa, ei se mitään, minunkin tyttäreni ovat valitettavasti unohtaneet meän kielen. Kysyin vain niin kuin siellä pohjoisessa tavataan kysyä: kenen tyttöjä sinä olet? (137)

Esimerkissä (24) kirjailija käyttää sanaa *tyär*, joka on meänkielinen variantti *tytär*-sanalle, ja jota käytetään joissakin paikoissa meänkielen alueella (Meänkielinen sanakirja 2014). Kääntäessään kirjaa suomeen kääntäjä on kuitenkin valinnut sanan *tytär* eikä *tyär*. Syytä tähän on vaikea arvioida. *Tyär*-sanana merkityksensä suomenkielinen ymmärtää vaivatta, mutta kääntäjä on jostain syystä halunnut käyttää yleiskielisempää sanaa. *Tytär*-sanaa käytetään kuitenkin myös meänkielessä (Meänkielinen sanakirja 2014), eli sen käyttö ei ole meänkielen kannalta väärää. Tässä tapauksessa voi toki olla kysymys kääntäjän lipsahduksesta, eli kääntäjä ei ole huomannut, että Niemi käyttää *tyär*-sanaa. Kääntäjä on myös antanut ilmaisulle käänنksen, koska juonen keskustelu edellyttää sitä. Vastineeksi kääntäjä on valinnut puhekielisen ilmauksen *kenen tyttöjä sinä olet?* joka mielestäni sopii tällaiseen vapaamuotoiseen keskusteluun.

Seuraava esimerkki tulee otteesta, jossa kerrotaan meänkielestä ja sen yhtäläisyyksistä suomen ja ruotsin kanssa, ja annetaan esimerkkejä meänkielisistä ilmauksista.

- (25) Inom fackområden kan det låta: *Eelsystemissä oon kortslyytinki ja topplokin häätyy plaanata*, ”Det är kortslutning i elsystemet, och topplocket måste planas”. (129)

Ammattikieltä puhuttaessa voidaan sanoa esimerkiksi näin: *Eelsystemissä oon kortslyytinki ja topplokin häätyy plaanata*, ”Sähköjärjestelmässä on oikosulku, ja sylinterikansi täytyy tasata”. (135)

Esimerkissä (25) näytetään, miten uudet, tekniikkaan liittyvät sanat meänkielessä tulevat ruotsin kielestä, mutta saavat kirjoitusasun ja taivutuksen suomen kielestä. Esimerkin meänkielinen lause voidaan siis nähdä ruotsin ja suomen sekoituksena. Vaikka tutkielmassani pidän meänkieltä omana kielenä erillään suomen kielestä (ks. luku 3.2), otan tässä mukaan suomen kielen vaikutuksen meänkieleen. Näin olen tehnyt koska myös Niemen kirjassa käsitellään suomen vaikutusvaltaa meänkieleen ja kielten yhtenäistä taustaa tämän tekstikappaleen yhteydessä. Koska aines sisältää sekä ruotsin- että suomenkielisiä piirteitä, se on käännetty kirjan pääkieleen sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa. Lukija, joka osaa meänkieltä, tai sekä suomea että ruotsia, ymmärtää luultavasti tämän lauseen. Muille lukijoille käänнос on tarpeellinen sekä ruotsinkielisessä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa.

Esimerkissä (26) annetaan tekstissä käänнос sanalle *kiiski*. Tekstissä sanotaan, että poika oli kirjoittamassa kovakuoriaisista, joita meänkielellä kutsutaan kiiskiksi, mutta hän ei muistanut sanan ruotsinkielistä vastinetta. Koska käänнос tulee myöhemmin kappaleessa, alkuperäisteoksen lukija ei kuitenkaan voi olla ihan varma siitä, että kiiski tarkoittaa juuri kovakuoriaista, se voisi esimerkiksi olla kovakuoriaisten laji. Suomenkieliselle tämä kappale voi toisesta syystä aiheuttaa päänvaivaa, suomenkielinen yhdistää yleensä sanan *kiiski* kaloihin eikä kovakuoriaisiin (Kielitoimiston sanakirja 2014). Meänkielellä sana *kiiski* tarkoittaa kuitenkin sekä kovakuoriaista että kalaa (Meänkielen sanakirja 2014).

- (26) En av bröderna Leinonen höll på att skriva om skalbaggar. Jakob hette han, och han kom inte på vad *kiiski* hette på svenska. Så han frågade sin bankkamrat på finska. (152)

Yksi Leinosen veljeksistä oli kirjoittamassa ainetta kovakuoriaisista. Jakob hänen nimensä oli, ja hän ei muistanut mikä *kiiski* oli ruotsiksi. Niinpä hän kysyi sitä vierustoveriltaan suomeksi. (157)

Esimerkki (27) tulee tapahtumasta, jolloin kirjan henkilöt ovat ajaessaan lähellä törmätä porolaumaan. Tämän yhteydessä auton kuljettaja lausuu kirosan, *piru*, mutta ruotsinkielinen matkustaja luulee, että hän puhuu poroista.

- (27) Han hade pratat finska, tänkte hon och försökte lägga på minnet. Renar heter *piru*. (16)

Mies puhui äsken suomea, Therese ajatteli ja yritti painaa sanan mieleensä. Poro oli siis *piru*. (16)

Esimerkissä (27) annetaan alkuperäisteoksessa eräänlainen käännös *piru*-sanalle, mutta käännös on valheellinen ja johtaa lukijaa harhaan. Lukijat, jotka eivät osaa meänkieltä, eivät välttämättä huomaa harhaanjohtavaa käännöstä, vaan hyväksyvät sen. Lukijoille, jotka ymmärtävät meänkieltä, tämä on toisaalta aika humoristinen kohta. Tässä esimerkissä kirjoittaja kommunikoi meänkielituloisten lukijoidensa kanssa, tämä on hauskaa ainoastaan niille, jotka ymmärtävät, että Therese käsittää sanan väärin. Kirjoittaja on luultavasti tahallisesti valinnut kirosanaksi *piru*-sanana, koska se on lähellä meänkielen ja suomen *poro*-sanaa. Suomentoksen lukijat huomaavat, että Therese ymmärtää *piru*-sanana merkityksen väärin. Suomentoksessa on kuitenkin pääasiallisesti kysymys juuri väärinymmärryksestä, eikä humoristinen tekijä ole samalla tavalla mukana, koska mitään ei jää selittämättä, eikä ketään jätetä ulkopuolelle.

5.2.3 Suomentoksessa merkitsemätön, käännöksellä merkitty tai poistettu

Alkuperäisteoksessa on 92 meänkielistä ainesta, jotka on merkitty typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä. Näistä 12 on suomentoksessa täysin merkitsemättömiä ja kaksi on merkitty ainoastaan käännöksellä. Nämä kaksi ainesta ovat suomentoksessa siis typografisesti merkitsemättömiä, mutta ovat saaneet

käännöksen. Koska nämä kaksi ainesta muodostuvat samasta sanasta, tarkastelen tässä vain yhtä niistä. Tätä ainesta käsittelen esimerkissä (30). Lisäksi kaksi ainesta, jotka on alkuperäisteoksessa merkitty merkintäyhdistelmällä, on suomennoksesta poistettu ja korvattu suomenkielisellä vastineella. Näitä aineksia käsittelen esimerkeissä (31) ja (32).

Isoin osa niistä aineksista, jotka on alkuperäisteoksessa merkitty typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä, mutta ovat suomennoksessa merkitsemättömiä, tulee samasta luvusta. Tässä luvussa käsitellään Tornionlaaksolaista luontoa ja annetaan esimerkkejä erilaisista maastonimistä. Alkuperäisteoksessa osa näistä nimistä on merkitty ainoastaan typografisesti, ja osa sekä typografisesti että käännöksellä. Alkuperäisteoksen typografisesti merkittyjä maastonimiä käsittelin yllä esimerkissä (13). Suomennoksessa kaikki kyseessä olevassa tekstikohdassa esiintyvät maastonimet ovat merkitsemättömiä. Esimerkin (28) maastonimet on siis alkuperäisteoksessa merkitty sekä typografisesti että käännöksellä, mutta suomennoksessa ne on jätetty merkitsemättä.

(28) Och däremellan låg sumpmarkerna, en *jänkkä* eller *rimpi* eller *vuoma* som ibland gick över i en sjö, en *järvi* eller *lompolo* som en blå spegel. (167)

Ja välissä oli suota, jänkiä tai rimpiä tai vuomia, joista muodostui toisiaan järvi tai lompolo, kuin sininen peili. (172)

Kuten esimerkistä (28) näkyy, kaikkia alkuperäisteoksessa olevia maastonimiä ei ole sanatarkasti käännetty ruotsiin. Sanojen kokonaisvaltainen merkitys annetaan kuitenkin, sillä tekstissä sanotaan, että on kyse erilaisista suoseuduista ja järvistä. Suomennoksessa nämä sanat ovat merkitsemättömiä ja niitä käsitellään tavallisina suomenkielisinä sanoina. Kaksi sanoista, *vuoma* ja *lompolo*, ovat kuitenkin meänkielisiä sanoja, joita ei löydy suomenkielisistä sanakirjoista. *Vuoma* on laina saamesta, joka tarkoittaa ”laajaa, aukeaa suota” (Kotimaisten kielten keskus 2014). *Lompolo* taas tarkoittaa ”järvennäköistä paikkaa joessa” (Meänkielen sanakirja 2014) Alkuperäisteoksessa käytetään *jänkä*-sanan meänkielistä kirjoitusasua, *jänkkä*. Myös *jänkä* on laina saamesta ja sitä käytetään pohjoisessa suon yleisnimenä. (Kotimaisten kielten keskus 2014)

Tiittulan & Nuolijärven (2007: 368) mukaan on aiheellista käyttää vierassanoja tekstissä, jossa kerrotaan paikallisista oloista. Tässä esimerkissä puhutaan luonnosta, ja vaikka luonto on pitkälti samanlainen sekä Suomessa että Ruotsissa, kirjan teemaan sopii, että käytetään paikallisia nimityksiä. Käyttämällä meänkielisiä nimityksiä vältetään pitkien määritelmien ongelma, ja sanojen likimääräinen merkitys ymmärretään silti tekstistä.

Esimerkissä (29) sana haulikko on typografisesti merkitty alkuperäisteoksessa, ja lauseen lopussa annetaan sanalle ruotsinkielinen käännös. Sana on meänkielelle ja suomen kielelle yhteinen, ja siksi kääntäjä ei ole antanut sanalle merkitsijää suomennoksessa. Typografisen merkitsijän poisto poistaa samalla meänkielen käyttöön viittauksen. Tällaiseen lyhyeen lauseeseen sopii kuitenkin paremmin, että typografista merkitystä ei käytetä suomennoksessa. Typografisesti merkitty tavallinen suomenkielinen sana herättäisi lukijassa huomiota ja ehkä hämmästyksenkin, koska lauseen läheisyydessä ei ole muutaakaan meänkielen käyttöön viittaavaa.

(29) Fan om man hade haft *haulikko*, tänkte han, hagelbössan. (306)

Piru kun olisi ollut haulikko, hän ajatteli. (317)

Esimerkissä (30) on mukana sana *loukku* sekä sen määritelmä ruotsiksi ja suomeksi. Suomennoksessa sana on kuitenkin merkitty ainoastaan käännöksellä, ei typografisesti.

(30) – Han berättade att *loukku* är en sorts hemsnickrad fälla. Vanlig förr i tiden där uppe, ibland fångade man råttor med den. (255)

– Hän kertoi että *loukku* on eräänlainen kotitekoisen ansa. Aikoinaan hyvin tavallinen siinä Pohjoisessa, sillä pyydystettiin joskus rottia. (265)

Loukku-sana esiintyy useamman kerran sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa. Merkinnässä on kuitenkin epäsäännöllisyyttä: joskus se on typografisesti merkitty ja joskus merkitsemätön, ja se esiintyy sekä käännöksellä että ilman. Sanaa *loukku* käytetään myös suomen kielessä, Nykysuomen sanakirjan (1980) mukaan se on ”pyydys, jonka pääosana on koholle viritetty yksi- tai useampipuinen ”kansi”, joka

pudotessaan surmaa eläimen”. Koska sana tunnetaan myös suomen kielessä, se voi olla syy siihen, että sana esiintyy suomennoksessa sekä merkitsemättömänä että toisinaan typografisesti merkittynä. Kaksi kertaa sanalle on annettu määritelmä, mutta silloin sanalle on annettu käänös tai määritelmä myös alkuperäisteoksessa. *Loukku*-sana on alkuperäisteoksessakin merkitty epäsäännöllisesti, enkä ole löytänyt selitystä siihen, miksi se joskus on typografisesti merkitty ja joskus merkitsemätön.

Seuraavassa kahdessa esimerkissä meänkielinen aines on alkuperäisteoksessa merkitty typografisen merkitsijän ja käänöksen yhdistelmällä. Suomennoksessa taas aines on vaihdettu toiseen suomenkieliseen sanaan. Siksi olen luokitellut nämä ainekset poistetuksi koodinvaihdoksi.

(31) – Hjälp mig, väste han. *Auta minua ...* (322)

– Apua, Esaias vikisi. (335)

Esimerkissä (31) kirjoittaja käsittelee meänkielistä ainesta hieman erilaisella tavalla: aines tulee lauseen lopussa ja itse lausahdus on ruotsin kielellä. Tavallisin tapa hänen tekstissään on, että meänkielinen lausahdus tulee ensin ja sen jälkeen käänös ruotsiin. Suomennoksessa taas kääntäjä on valinnut toisen tavan avunpyynnön esittämiseen; hän on lyhentänyt alkuperäisteoksen *auta minua* -ilmaisua käyttämällä *apua*-sanaa. Hän ei olekaan antanut sanalle merkitsijää, vaan on poistanut vieraan kieleen käyttöön viittaavan tekijän ja käsittelee lausetta tavallisena suomenkielisenä lauseena. Siksi käsittelen tätä ainesta poistettuna koodinvaihtona.

(32) – Har du hört vad som hände Martin Udde? fortsatte han på sin meänkieli.

--

– *Kuka?* Vem? (45)

– Martin Udde, oletko kuullut miten hänelle kävi? hän jatkoi yhä meän kielellä.

--

– Kenelle? (46)

Esimerkissä (32) on alkuperäisteoksessa sana *kuka*, joka on typografisesti merkitty ja käännetty ruotsiin. Suomentaja on taas korvannut *kuka*-sanana toisella kysymyssanalla, *kenelle*, joka sopii paremmin yhteen ensimmäisen kysymyksen suomenkielisen muotoilun kanssa. Koska suomentaja on vaihtanut sanan, eikä ole merkinnyt sitä typografisesti tai muulla tavalla, käsittelen tätä ainesta poistettuna koodinvaihtona.

5.2.4 Yhteenveto

Tämän luvun yhteenvetona voidaan todeta, että typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmä on tavallisin merkintätapa alkuperäisteoksessa. Tällä yhdistelmällä merkityt ainekset on suomennoksessa yleensä merkitty ainoastaan typografisesti tai samalla tavalla kuin alkuperäisteoksessa. On myös olemassa muutamia aineksia, jotka ovat suomennoksessa merkitsemättömät, ja pari sellaista, jotka on merkitty ainoastaan käännöksellä. Suomennoksessa meänkieliset ainekset on yleensä merkitty ainoastaan typografisesti siksi, että ei ole tarvetta kääntää lauseita suomeen. Meänkieli on niin lähellä suomen kieltä, että suomenkielinen ymmärtää sitä yleensä vaivattomasti, varsinkin kirjoitettuna. Siksi on tavallisinta, että meänkieliset ainekset on suomennoksessa käännetty ainoastaan silloin, kun juonen tapahtumat edellyttävät sitä, esimerkiksi tulkkauksilanteessa. On kuitenkin myös olemassa muutama tapaus, jossa meänkielinen sana tai ilmaisu on niin vieras suomenkielisille, että on ollut tarvetta kääntää lause suomeen. Alkuperäisteoksessa on tavallisinta, että käännetään meänkieliset ainekset ruotsiin niin että lukijat, jotka eivät osaa meänkieltä tai suomea, ymmärtävät, mitä tapahtuu. Käännös ei kuitenkaan aina täysin täsmää meänkielisen aineksen kanssa, ja joskus käännös voi olla jopa harhaanjohtava.

Suomennoksessa on myös muutama tapaus, jossa meänkielinen aines, joka on alkuperäisteoksessa merkitty typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmällä, on merkitsemätön, ja sitä käsitellään tavallisena suomenkielisenä sanana. Suomennoksessa on vielä kaksi tapausta, joissa meänkielisellä sanalla ei ole suomennoksessa typografista merkitsijää, mutta sille on annettu selitys. Lopuksi on kaksi tapausta, joissa suomentaja on korvannut meänkielisen aineksen suomenkielisellä sanalla, joka on tekstissä merkitsemätön. Nämä tapaukset olen luokitellut poistetuksi koodinvaihdoksi.

5.3 Alkuperäisteoksen käännöksellä merkittyjen tai merkitsemättömien aineiden vastineet suomennoksessa

Ruotsinkielisessä romaanissa seitsemän kirjan 156 meänkielisestä aineksesta on merkitsemättömiä, ja kolme on merkitty ainoastaan käännöksellä. Alkuperäisteoksen seitsemästä merkitsemättömistä aineksista kuusi on suomennoksessakin merkitsemättömiä ja yksi on typografisesti merkitty. Alkuperäisteoksen käännöksellä merkityt ainekset eivät ole typografisesti merkittyjä, vaan ne on ainoastaan käännetty ruotsiin. Suomennoksessa nämä ainekset ovat saaneet typografisen merkitsijän.

5.3.1 Suomennoksessa typografinen merkintä tai merkitsemätön

Esimerkissä (33) on mukana yksi alkuperäisteoksen merkitsemättömistä aineksista sekä kirjan kolme ainesta, jotka on merkitty ainoastaan käännöksellä. Tämä kohta esiintyy aivan kirjan lopussa, ja se sisältää kirjan viimeiset meänkieliset ainekset. Alkuperäisteoksessa meänkielinen lause on kirjoitettu tavallisella kirjasintyyllillä, ja kolmessa tapauksessa käännös seuraa heti perään.

- (33) – Och så småningom föll bitarna på plats. Mutta miksi, Helena? Miksi sie tapoit sen?
 – –
 – Mie en ossaa enää meänkieltä. Jag kan ingen tornedalsfinska längre, jag var så liten...
 – Miksi, Helena? Varför dräpte du honom?
 – Hän otti äitini minulta. Han tog min mor ifrån mig. (334–335)
- *Miksi, Helena? Miksi sie tapoit sen? Miksi sie tapoit Martin Udden?*
 – –
 – *Mie en ossaa enää meänkieltä.* Olin silloin niin pieni ...
 – *Miksi, Helena?*
 – *Hän otti äitini minulta.* (349)

On vaikeaa tietää, onko kirjailija alkuperäisteoksessa tahallaan jättänyt kursiivin pois näistä lauseista, vai onko kyseessä pelkkä painovirhe. Jos kirjailija on tietoisesti ollut lisäämättä kursiivia näille lauseille, voi olla kysymys asennoitumisesta, jonka mukaan kirjailija näin kirjan lopussa ei enää halua korostaa meänkielisyyttä, vaan haluaa, että se

sulautuu muuhun tekstiin. Näyttää kuitenkin siltä, että kursiivin puuttuminen johtuu painovirheestä, sillä kirjan ruotsinkielisessä taskukirjapainoksessa (Niemi 2007: 334–335) kyseiset lauseet on kursivoitu merkitty. Esimerkin (33) ensimmäisessä lauseessa meänkielistä ilmaisua ei ole käännetty ruotsiin, ja siksi olen luokitellut ilmaisun merkitsemättömäksi, vaikka sille annetaankin myöhemmin keskustelussa käänös. Voi nimittäin olla niin, että lukija, joka ei osaa meänkieltä ei oivalla, että kolmannen lausunnon *Varför dräpte du honom?* on käänös edelliseen kysymykseen *Miksi sie tapoit sen?* Lukija voi luulla että *Varför dräpte du honom?* on ruotsin kielellä kysytty kysymys tai pelkkä lisää informaatiota, kuten *jag var så liten* Helenan lausunnossa. Siksi lukija ei ehkä ymmärrä, mitä ensimmäisen ilmaisun kysymys tarkoittaa. Kuten jo sanottua, vieraskielinen lause ja sen käänös eivät aina vastaa toisiaan. Helenan ensimmäisestä lausunnosta näkyy, miten kirjailijan käänös ruotsin kieleen ei täysin vastaa meänkielistä lausetta, vaan ruotsinkielinen lause on pidempi ja antaa enemmän tietoa.

Esimerkissä (33) on mukana toinen kohta, jossa kääntäjä on lisännyt suomennoksen tekstiin meänkielisen lauseen. Esimerkin ensimmäisessä lauseessa kääntäjä on ilmeisesti halunnut selventää kuka on tapettu, ja lisännyt kysymyksen *Miksi sie tapoit Martin Udden?* Lisäys voidaan pitää aiheellisena, koska murhan jälkeen on kirjassa tapahtunut monta asioita, ja juonen kannalta murhaa pidetään yleisesti ottaen selvitettynä. Helenan ensimmäisessä lausunnossa kääntäjä on kuitenkin säilyttänyt toisen lauseen suomenkielisenä, eikä ole kirjoittanut sitä meänkielellä (vrt. esimerkki (19), jossa henkilö jatkaa ilmaisuaan meänkielellä). Syy tähän voi olla, että kääntäjä on halunnut korostaa sitä, mitä Helena sanoo, eli että hän ei enää osaa meänkieltä. Jos Helena ei osaa meänkieltä, on luonnollista, että hän jatkaa toisella kielellä, joka on alkuperäisteoksessa ruotsi ja suomennoksessa suomen yleiskieli. Helena kuitenkin osaa jonkin verran meänkieltä, sillä hän pystyy sanomaan myös seuraavan lauseen meänkielellä. Sen kannalta ei siis olisi ollut epätodennäköistä, jos Helena olisi suomennoksessa lausunut myös lausunnon loppuosan meänkielellä. Voi kuitenkin olla myös niin, että kääntäjä on tässä kohteessa vain seurannut kirjailijan tapaa, eikä ole halunnut muokata sitä.

Esimerkissä (34) *loukku*-sana on merkitsemätön sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa. Tekstissä selitetään, miltä se näyttää, mutta sen tarkoitusta tai funktiota ei tarkemmin kuvailla. Loukku on kuitenkin tässä vaiheessa ollut mukana kirjassa niin monta kertaa, että sekä alkuperäisteoksen että suomennoksen lukija luultavasti tietää, mitä se on.

- (34) På väg ut hejdade hon sig, upptäckte lådan. En tung, grå potatislåda. Den låg i skymundan under ett klaffbord, uppochnervänd mot cementgolvet. Strax intill låg några täljda träbitar. En loukku. Pojken hade gjort en loukku. (325)

Ollessaan juuri lähdössä ulos hän pysähtyi, huomasi laatikon. Painavan, harmaan perunalaatikon. Se oli nurkassa klaffipöydän alla, betonilattian päällä ylösalaisin käännettynä. Laatikon vieressä oli muutamia vuoltuja puunpaloja. Loukku. Poika oli tehnyt loukun. (338)

Kuten sanottua, *loukku* on sana, joka esiintyy useamman kerran alkuperäisteoksessa ja suomennoksessa. Niin kuin esimerkin (30) kohdalla totesin, sana on epäsäännöllisesti merkitty: joskus se on typografisesti merkitty ja joskus merkitsemätön, ja se esiintyy sekä käännöksellä että ilman. Kirjailija on kumminkin yleensä merkinnyt meänkieliset ainekset ainakin typografisesti, ja on vaikea selittää, miksi hän on tässä tapauksessa jättänyt *loukku*-sanana merkitsemättä.

Alkuperäisteoksessa *loukku*-sana esiintyy merkitsemättömästi myös aiemmin tekstissä. Kyseessä on noin kaksi sivua pitkä teksti, joka näyttää siltä, että se olisi lainattu toisesta kirjasta, nimittäin Håkan Välikannaksen kirjasta ”Jägarliv i Tornedalen” vuodelta 1981. On vain pieni ongelma: sellainen kirja ei ole olemassa (Lunderqvist 2006). Esimerkin (35) tekstikappale on siis Niemen oma.

- (35) En ofta använd fångstanordning i Tornedalen går under benämningen *loukku*. – – Om stabiliteten hos denna anordning kan följande historia berättas. I ett vindsutrymme i byn Liviöjärvi återfanns 1972 en loukku av bröderna Alarik och Allan Wonkavaara. – – När pojkarna snuddade betespinnen med ett kvastskäft föll konstruktionen samman på avsett vis. Vid närmare undersökning av loukkun återfanns initialer som överensstämde med fadern Eeros. (191–192)

Erästä Tornionlaaksossa usein käytettävää pyyntivälinettä kutsutaan nimellä loukku eli luttonen. – – Ansan tukevuudesta on kerrottavissa seuraavanlainen tarina. Veljekset Alarik ja Allan Wonkavaara löysivät eräältä ullakolta Liviöjärven kylästä loukun vuonna 1972. – – Kun pojat hipaisivat syöttitikkua luudanvarrella, loukku romahti tarkoitetulla tavalla. Lähemmän tarkastelun jälkeen loukusta löydettiin poikien isän Eeron nimeä vastaavat alkukirjaimet. (196–197)

Esimerkissä (35) on hieman pidempi tekstijakso, jossa *loukku*-sana esiintyy muutaman kerran. Alkuperäisteoksessa sana on ensin typografisesti merkitty, mutta on sen jälkeen merkitsemätön. Muutaman kerran sana on myös integroitu tekstiin, eli taivutettu ruotsin substantiivitaivutuksen mukaan. Tässä esimerkissä näin on tehty viimeisessä lauseessa. Meänkielisten sanojen taivutus ruotsin mukaan on Niemelle epätavallista. Yleensä meänkieliset ainekset esiintyvät kirjassa sellaisissa konteksteissa, joissa niitä ei tarvitse taivuttaa. Suomennoksessa *loukku*-sana on merkitsemätön, ja sitä käsitellään tavallisena suomenkielisenä sanana ja taivutetaan sen mukaan tekstissä. Kyseisessä tekstikappaleessa *loukku*-sana esiintyy useammin suomennoksessa kuin alkuperäisteoksessa. Esimerkissä (35) se näkyy neljännessä lauseessa, jossa alkuperäisteoksessa lukee *konstruktionen* ja suomennoksessa *loukku*.

Kun kirjassa nähdään tämä tekstiote ensimmäistä kertaa, luullaan helposti, että sanat ovat olleet kirjoitettuja ja merkittyjä tällä tavalla Välikannaksen kirjassa, ja että Niemi on vaan seurannut hänen kirjoitustapaa. Koska sellaista kirjaa ei ole olemassa, se ei kuitenkaan selitä, miksi *loukku* on alkuperäisteoksessa ensin typografisesti merkitty ja sitten merkitsemätön, saati miksi sana myöhemminkin esiintyy sekä typografisesti merkittynä että merkitsemättömänä. Voi olla niin, että Niemi on tässä luvussa halunnut jäljitellä tieteellistä tekstiä, jossa termejä yleensä kursivoidaan, mutta tässäkin tekstikappaleessa *loukku*-sanankäytön vaihtelee. Suomennoksessa *loukku*-sana on yleensä merkitsemätön, kuitenkin muutamalla poikkeuksella. Tässä esimerkissä

kääntäjä on myös lisännyt tekstiin sanan *luttonen*, joka on vaihtoehtoinen nimi pienelle loukulle (Saarijärven museo 2014).

5.3.2 Yhteenveto

Luvun yhteenvetona voidaan todeta, että alkuperäisteoksessa seitsemän meänkielistä ainesta on merkitsemättömiä. Näistä kuusi on myös suomennoksessa merkitsemättömiä, ja yksi on typografisesti merkitty. Alkuperäisteoksessa on myös kolme ainesta, jotka on merkitty ainoastaan käännöksellä. Meänkielinen lause on siis saanut käännöksen, mutta sitä ei ole typografisesti merkitty. Nämä kolme ainesta on suomennoksessa typografisesti merkitty. Syy siihen, että näitä kolmea ainesta sekä yhtä merkitsemättömistä aineksista ei ole alkuperäisteoksessa typografisesti merkitty, on luultavasti pelkkä erehdys eli painovirhe. Siksi ne ovat suomennoksessa saaneet typografisen merkitsijän.

Jäljellä olevat kuusi alkuperäisteoksen merkitsemätöntä meänkielistä ainesta ovat kaikki sanoja *loukku*, jota esiintyy kirjassa sekä typografisesti merkittynä että merkitsemättömänä. Kirjailija palaa toistuvasti tähän sanaan kirjassa, enkä ole löytänyt syytä siihen, miksi se on alkuperäisteoksessa joskus typografisesti merkitty ja joskus ei. Suomennoksessakin sana esiintyy joskus typografisesti merkittynä ja joskus merkitsemättömänä, mutta aina, kun sana on alkuperäisteoksessa merkitsemätön, se on myös suomennoksessa merkitty samalla tavalla.

6 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkielmani tavoitteena on ollut selvittää, miten meänkieliset ainekset on merkitty Mikael Niemen romaanissa *Mannen som dog som en lax* ja sen suomennoksessa *Mies joka kuoli kuin lohi*. Tutkin monikielistä kaunokirjallisuutta, joka tässä tutkielmassa tarkoittaa kirjallisuutta, josta käy selvästi tai viitteellisesti ilmi, että enemmän kuin yksi kieli on mukana teoksen kontekstissa (Eriksson & Haapamäki 2011: 43). Menetelmäni pohjautuu Harriet Erikssonin ja Saara Haapamäen (2011) monikielisen kirjallisuuden analysoimisen menetelmään, joka esitetään artikkelissa *Att analysera litterär flerspråkighet*. Tutkielmassani olen kuitenkin käyttänyt vain osaa Erikssonin ja Haapamäen mallista, tarkemmin ilmeisen koodinvaihdon analyysia. Ilmeinen koodinvaihto tarkoittaa, että teksti sisältää yksittäisiä sanoja tai pidempiä jaksoja eri kielellä kuin teoksen pääkieli. Toinen koodinvaihtotapa, piilevä koodinvaihto, tarkoittaa, että teksti on kauttaaltaan kirjoitettu yhdellä kielellä. Tekstistä kuitenkin ilmenee esimerkiksi metakielisten kommenttien muodossa, että muitakin kieliä käytetään kontekstissa. (Eriksson & Haapamäki 2011: 45–46) Tässä tutkielmassa en ole kuitenkaan analysoinut piilevää koodinvaihtoa, vaan ainoastaan ilmeistä. Ilmeinen koodinvaihto voidaan tutkia kolmesta näkökulmasta: frekvenssi, merkintä ja integrointi (Eriksson & Haapamäki 2011: 46). Tutkielmassani pääpaino on koodinvaihdon merkinnän analysoimisessa, tutkin, millä tavalla kirjoittaja ja suomentaja ovat merkinneet meänkieliset ainekset tekstissä. Olen myös verrannut näiden ainesten merkintätapaa alkuperäisteoksessa ja suomennoksessa ja tutkinut, millaisia eroja on kirjojen välillä.

Koska meänkieli ja suomi muistuttavat paljon toisiaan, on olemassa aineksia, jotka ovat sekä meänkielelle että suomen kielelle yhteisiä. Tutkielmassani olen käsitellyt kaikki alkuperäisteoksen meänkieliset sanat meänkielisinä sanoina suomennoksessa, vaikka ne olisivat samalla suomenkielisiä. Seurauksena esimerkiksi sanaa *loukku* käsitellään tutkielmassani aina meänkielisenä, koska alkuperäisteoksessa se esitetään meänkielisenä sanana, vaikka samaa sanaa on myös mahdollista käyttää suomen kielessä.

Alkuperäisteoksella ja sen suomennoksella on erilaiset viestinnälliset kontekstit. Kirjan lähettäjä, eli kirjailija, on sama riippumatta siitä, onko kyseessä alkuperäisteos vai käänös. Niemellä on meänkielen tuntemus, mutta hän ei osaa sitä täydellisesti (Jonsson 2012: 217). Vastaanottajien kielitaito on puolestaan erilainen. Ruotsinkielisen kirjan keskivertolukija ei osaa meänkieltä eikä suomea, ja siksi kirjan meänkieliset ainekset ovat hänelle vieraita. Suomennoksen lukija taas ymmärtää meänkieliset ainekset aika helposti, eivätkä meänkieliset ainekset tunnu yhtä vierailta. Yhteiskunnan merkitys meänkielisten ainesten kannalta on myös erilainen. Meänkieli on yksi ruotsin vähemmistökielistä, mutta sitä käytetään laajemmin ainoastaan Tornionlaaksossa. Ruotsin muissa osissa se ei ole samalla tavalla osa yhteiskuntaa. Suomessa taas meänkielellä ei ole virallista asemaa, vaan sitä pidetään yleensä peräpohjalaisena murteena (ks. Lehikoinen 1994: 17, 141). Koska meänkielellä on paljon yhteistä suomen kielen kanssa, se ei ole yhteiskunnassa vieraan tuntuista, vaikka sillä ei ole Suomen maassa samaa statusta kuin Ruotsissa.

Meänkielen funktio aineistossani on antaa kuva kielestä ja sen käyttötavoista. Käyttämällä meänkieltä kirjassaan kirjailija on voinut tehdä yleisönsä tietoiseksi meänkielen olemassaolosta. Kirjasta ilmenee sekä meänkielen nykyinen asema Tornionlaaksossa ja Ruotsissa että sen historia. Alkuperäisteoksessa meänkieli herättää lukijan huomiota, se on jotain vierasta, jota lukijaa tuskin ymmärtää ilman käänöstä. Lisäksi typografinen merkintä etäännyttää meänkieliset ainekset muusta tekstistä. Suomennoksessa meänkieli ei ole yhtä huomiota herättävää, koska suomenkielinen lukija ymmärtää useimmiten vaivatta meänkielisten ainesten merkityksen. Typografisen merkitsijän tehtävä on lähinnä erottaa meänkieli suomen kielestä, varsinkin niissä tapauksissa, joissa meänkielinen aines on samalla meänkielen ja suomen yhteinen sana. Alkuperäisteoksessa meänkieliset ainekset ovat yleensä kääntämättömiä sellaisissa tapauksissa, joissa kirjan henkilöt eivät ymmärrä meänkielisten sanojen merkitystä. Kirjailija on luultavasti päättänyt niin, että jos kirjan henkilö ei ymmärrä, niin silloin ei lukijakaan tarvitse ymmärtää. Kirjassa on myös tapauksia, joiden hauskuus on ymmärrettävissä vain, jos osaa meänkieltä tai suomea. Sillä tavalla kirjailija voi antaa tällaisille lukijoille erityisen kohtelun, ja ikään kuin kommunikoida heidän kanssaan. Suomennoksessa tällainen sivuuttaminen ja erityiskohtelu ei ole mahdollista.

Aineistossani meänkieli on merkitty neljällä eri tavalla. Analysoidessani jaoin kirjan meänkieliset ainekset neljään ryhmään niiden merkinnän perusteella: typografisesti merkityt, typografisesti ja käänöksellä merkityt, vain käänöksellä merkityt sekä merkitsemättömät meänkieliset ainekset. Typografinen merkintä tarkoittaa, että koodinvaihto on merkitty jollakin typografisella merkitsijällä. Tutkielmassani kaikki typografisesti merkityt ainekset oli merkitty kursiivilla. Yhdistelmä typografisesta merkinnästä ja käänöksestä tarkoittaa, että aines on sekä kursiivilla merkitty että käännetty kirjan pääkieleen. Käänöksellä merkityt ainekset on merkitty vain käänöksellä, niillä ei ole typografista merkitsijää. Merkitsemättömät ainekset eivät erotu kirjan muusta tekstistä, vaan käyttäytyvät tavallaan tavallisina pääkielen sanoina.

Aineistossani useimmat meänkieliset ainekset esiintyvät vuoropuheluissa, joissa tornionlaaksolaiset puhuvat toisilleen tai muuten ilmaisevat jotain meänkielellä. On kuitenkin myös aineksia, jotka esiintyvät juoksevassa tekstissä. Alkuperäisteoksessa on 156 meänkielistä ainesta. Näistä useimmat on merkitty typografisen merkitsijän ja käänöksen yhdistelmällä. Toiseksi tavallisin tapa merkitä meänkielisiä aineksia on typografinen merkintä ainoana merkintätapana. Kirjassa on myös pieni määrä ainoastaan käänöksellä merkittyjä aineksia sekä merkitsemättömiä aineksia.

Suomennoksessa meänkielisiä aineksia oli 158 kappaletta, eli pari enemmän kuin alkuperäisteoksessa. Ero muodostuu viidestä lisäyksestä ja kolmesta poisjätöstä. Kääntäjä on kaksi kertaa lisännyt tekstiin meänkielisen lauseen paikoille, joissa alkuperäisteoksessa on ruotsia. Muut kolme lisäystä johtuvat siitä, että kääntäjä on toistanut meänkielisen sanan, jota käytetään myös suomen kielessä paikoissa, joissa alkuperäisteoksessa on ruotsikielinen vastine. Kolme kertaa kääntäjä on poistanut meänkielistä ainesta ja korvannut sitä suomenkielisellä sanalla. Suomennoksessa tavallisin meänkielisten ainesten merkintätapa on typografinen merkintä ainoana merkitsijänä. Toiseksi tavallisin on typografisen merkitsijän ja käänöksen yhdistelmä. Tämän jälkeen seuraavat merkitsemättömät ainekset, joilla on lähes yhtä monta esiintymää kuin merkintäyhdistelmällä merkityillä meänkielisillä aineksilla. Suomennoksessa on myös pari ainesta, jotka on merkitty ainoastaan käänöksellä.

Analyysissäni tulin siihen tulokseen, että alkuperäisteoksessa typografinen merkintä ainoana koodinvaihdon merkitsijänä on tavallisinta lyhyissä ilmaisuissa, kuten huudahdussanoissa ja voimasanoissa. Sitä käytetään myös lauseissa, joiden merkitys on mahdollista arvata kontekstin perusteella. On kuitenkin olemassa tapauksia, joissa on miltei mahdotonta ymmärtää meänkielisen lauseen merkitystä, jos ei osaa meänkieltä tai suomea, mutta aines on silti merkitty ainoastaan typografisesti. Joskus kääntämättömyydellä on funktio, esimerkiksi kirjan henkilön kokemuksen välittäminen, jos hänkään ei ymmärrä. Kirjailija voi myös kommunikoida niiden lukijoiden kanssa, jotka ymmärtävät kääntämättömiä meänkielisiä aineksia, esimerkiksi käyttämällä huumoria, jonka ainoastaan he ymmärtävät.

Alkuperäisteoksessa aika iso osuus meänkielisistä aineksista on ainoastaan typografisesti merkitty. Tämä johtuu osittain käyttämäni laskutavasta. Jotkut ainekset esiintyvät tekstissä useampia kertoja, mutta käänнос on annettu vain ensimmäisellä kerralla. Olen silloin laskenut nämä toistot typografisesti merkityiksi aineksiksi, vaikka niille on periaatteessa annettu käänнос. Tällainen tapaus näkyy analyysissäni esimerkissä (15), jossa ensimmäinen *lopeta*-sana on merkitty typografisesti ja käänнето, mutta sana toisto on ainoastaan typografisesti merkitty. Näin olen tehnyt, koska silloin saadaan selkeämpi kuva aineksen merkintätavasta, mikä helpottaa alkuperäisteoksen ja suomennoksen vertailua. Lisäksi olisi ollut vaikea määrittellä, miten lähellä ainesta käänнетоksen pitää olla, että se laskettaisiin käänнетоxyksi. Laskutapani mukaan kohdekielen vastine voi siis toimia ainoastaan yhden meänkielisen aineksen käänнетоksenä kerrallaan.

Ne meänkieliset ainekset, jotka ovat alkuperäisteoksessa ainoastaan typografisesti merkittyjä, on suomennoksessakin yleensä merkitty samalla tavalla. Jotkut ainekset ovat suomennoksessa merkitsemättömiä, yleensä sanoja, jotka ovat sekä meänkielille että suomen kielelle yhteisiä. Lisäksi tässä kategoriassa on yksi aines, joka on poistettu, eli suomennoksessa korvattu toisella sanalla. Typografista merkintää suomennoksessa on pääasiallisesti käytetty erottamaan meänkieli suomen kielestä, koska kielillä on paljon yhteisiä piirteitä.

Typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmä on kaikista tavallisim merkintätapa alkuperäisteoksessa, ja se esiintyy kaikentyypisissä lauseissa. Käännöksen funktio näissä lauseissa on luonnollisesti helpottaa lukijan ymmärrystä, valtaosalla alkuperäisteoksen lukijoista ei ole meänkielen eikä suomen kielen taitoa. Ilman käännöstä osa kirjan juonesta ohittaisi lukijan. Suomennoksessa ei ole lukijan ymmärryksen kannalta tarpeellista kääntää meänkielisiä aineksia suomeen, ja siksi kääntäjä on voinut käyttää erilaisia ratkaisuja näiden aineksen merkinnässä. Tavallisinta kuitenkin on, että ainekset on merkitty samalla tavalla kuin alkuperäisteoksessa, eli typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä. Tämä johtuu pääasiallisesti siitä, että on ollut juonen kannalta välttämätöntä kääntää ainesta suomeen. Kirjassa on esimerkiksi jaksoja, joissa tulkataan kuulusteluissa tai muulla tavalla puhutaan kielestä ja annetaan keskustelussa käännöksiä. On silti melkein yhtä tavallista, että meänkieliset ainekset merkitään suomennoksessa ainoastaan typografisesti. Koska suomenkielinen ymmärtää meänkieltä suhteellisen helposti, ei ole tarvetta käännöksille, ja siksi kääntäjä on jättänyt niitä väliin aina kun mahdollista. Lisäksi suomennoksessa on tusina ainesta, jotka ovat merkitsemättömiä ja, joita käsitellään suomenkielisinä sanoina. Pari ainesta on typografisesti merkitsemättömiä, mutta niitä on käännetty suomeen, ja pari ainesta on poistettu tekstistä ja korvattu muilla sanoilla.

Typografisen merkinnän ja käännöksen yhdistelmällä on hieman erilainen funktio alkuperäisteoksessa verrattuna suomennokseen. Alkuperäisteoksessa käännös on välttämätöntä, muuten tavallinen ruotsinkielinen lukija ei ymmärtäisi meänkielisten ainesten merkitystä. Suomennoksessa taas käännetään ainoastaan, kun juonen tapahtumat edellyttävät sitä, esimerkiksi, kun tulkataan, tai jos joku kysyy, mitä meänkielinen ilmaisu tarkoittaa. Kirjassa on myös pari meänkielistä ainesta, jotka voivat olla myös suomenkielisille vaikeaa ymmärtää, ja siksi nämä ainekset on käännetty suomeen.

Alkuperäisteoksessa on pieni määrä aineksia, jotka ovat täysin merkitsemättömiä, sekä muutama aines, joka on merkitty ainoastaan käännöksellä, ei typografisesti. Vain käännöksellä merkittyjen ainesten yhteydessä esiintyy myös yksi teoksen merkitsemättömistä aineksista. Typografisen merkinnän puute johtuu tässä tapauksessa

luultavasti painovirheestä. Tätä tulkintaa edesauttaa muun muassa se, että kyseiset ainekset on suomennoksessa typografisesti merkitty. Alkuperäisteoksen muut merkitsemättömät ainekset johtuvat luultavasti siitä, että kyseessä oleva sana on toistettu niin monta kertaa, että voidaan olettaa, että lukija jo ymmärtää sen. Nämä ainekset ovat myös suomennoksessa merkitsemättömiä.

Suomennoksessa on kolme ainesta, jotka olen luokitellut poistetuksi koodinvaihdoksi. Ainekset ovat alkuperäisteoksessa meänkielisiä sanoja tai ilmauksia, jotka on merkitty typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä tai ainoastaan typografisella merkitsijällä. Kyseiset ainekset ovat sellaisia sanoja, jotka ovat samanlaisia sekä meänkielellä että suomen kielellä. Suomennoksessa kääntäjä on korvannut nämä sanat muilla suomenkielisillä sanoilla, jotka ovat tekstissä merkitsemättömiä, ja siksi luokittelen ainekset poistetuksi koodinvaihdoksi. Tekstissä on myös kohtia, joissa kääntäjä on tehnyt pieniä muutoksia meänkielisen aineksen kirjoitusasuun, esimerkiksi käyttänyt toista taivutusmuotoa saadakseen aineksen sopimaan paremmin tekstiin. Tällaisia tapauksia en ole luokitellut poistetuksi koodinvaihdoksi, vaan luokitellut ne merkintätavan mukaan.

Ennen analyysin tekemistä oletin, että meänkieliset ainekset alkuperäisteoksessa olisivat miltei aina merkitty typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmällä. Typografista merkintää ainoana koodinvaihdon merkitsijänä käytettäisiin ainoastaan niissä tapauksissa, joissa kirjailija haluaa antaa meänkieltä osaaville lukijoille erityisen kohtelun, tai voimasanoissa, jotka ehkä ovat lukijoille ennestään tuttuja. Kääntämätön koodinvaihto on päinvastoin suhteellisen tavallista alkuperäisteoksessa, ja sitä käytetään kaikentyyppisissä lauseissa, kuitenkin useimmiten silloin, kun kirjan henkilökään eivät ymmärrä meänkielen merkitystä. Oletin myös, että suomennoksessa koodinvaihto merkitään yleensä typografisesti, ja olin siksi hieman yllättynyt siitä, että typografisen merkitsijän ja käännöksen yhdistelmää käytettiin niin usein. Tätä yhdistelmää on kuitenkin käytetty ainoastaan silloin, kuin kirjan juoni edellyttää sitä. En olisi myöskään odottanut, että suomennoksessa niin iso määrä meänkielisiä aineksia olisi merkitsemättömiä. Vaikka nämä ainekset ovat samalla suomenkielisiä sanoja, typografisen merkitsijän poistaminen poistaa samalla viittauksen koodinvaihtoon.

Lopuksi yllätyin myös hieman siitä, että kääntäjä on lisännyt tekstiin kokonaisia meänkielisiä lauseita. Oletin, että kaikki ruotsinkieliset lauseet käännetään suomeen, mutta kääntäjä oli parissa tapauksessa kääntänyt lauseen meänkieleen. Tämä osoitti kääntäjän luovuutta ja halua saada aikaan totuudenmukaista ja eheää tekstiä. Tutkimukseni osoitti, että koodinvaihto on merkitty monipuolisesti, mutta suhteellisen johdonmukaisesti sekä alkuperäisteoksessa että suomennoksessa.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Niemi, Mikael (2006a). *Mannen som dog som en lax*. Tukholma: Norstedts.

Niemi, Mikael (2006b). *Mies joka kuoli kuin lohi*. Helsinki: Like.

Muut lähteet

Andersson, Paula & Raija Kangassalo (2003). Suomi ja meänkieli ruotsissa. Teoksessa: Hannele Jönsson-Korhola & Anna-Riitta Lindgren (toim.). *Monena suomi maailmalla. Suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 30–163.

Bassnett, Susan (1995). *Teoksesta toiseen. Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen*. Tampere: Vastapaino.

Börestam, Ulla & Leena Huss (2001). *Språkliga möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.

Davies, Eirlys E. & Abdelali Bentahila (2008). Code switching as a poetic device. Examples from rai lyrics. *Language & Communication* 28: 1, 1–20.

Elenius, Lars (2006). *Nationalstat och minoritetspolitik. Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Enell-Nilsson, Mona & Minna Hjort (2013). ”Fuck sådant.” Snabba cash -romaanin monikielisistä voima- ja haukkumasanoista sekä niiden suomen-, saksan- ja englanninkielisistä käännöksistä. Teoksessa: Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.). *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* [online]. Vol. 7. [Lainattu 21.2.2014]. 95–110. Saatavilla: <http://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/vol-7-2013/>

Englund Dimitrova, Birgitta (1997). Translation and dialect in fictional prose – Vilhelm Moberg in Russian and English as a case in point. Teoksessa: *Norm, variation and change in language. Proceedings of the centenary meeting of the Nyfilologiska sällskapet Nedre Manilla 22-23 March 1996*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in modern philology. New series 11. Tukholma: Almqvist & Wiksell.

- Englund Dimitrova, Birgitta (2001). En smålänning i engelsk och fransk skepnad. Om översättning och dialekt i skönlitteratur. Teoksessa: Peter Slotte & Hanna Lehti-Eklund (toim.). *Folkmålsstudier 40. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi*. Helsinki. 9–27.
- Eriksson, Harriet & Saara Haapamäki (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. Teoksessa: Sinikka Niemi & Pirjo Söderholm (toim.). *Svenskan i Finland 12*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and studies in education, humanities, and theology. 1798-5641 ; 2. Joensuu: University of Eastern Finland. 43–52.
- Fishman, Joshua A (2000). Who speaks what language to whom and when? Teoksessa: Li Wei (toim.). *The bilingualism reader*. London: Routledge. 89–106.
- Forster, Leonard (1970). *The poet's tongues. Multilingualism in literature*. Cambridge: University press.
- Frick, Maria (2010). Suomi-viro-koodinvaihto Facebookissa. Teoksessa: Annekatrin Kaivapalu, Pirkko Muikku-Werner & Maria-Maren Sepper (toim.). *Lähivõrdlusi – Lähivertailuja 20* [online]. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing [Lainattu 20.2.2014]. 49–67. Saatavilla: <http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/article/view/LV20.02>
- Frick, Maria (2013). Viron kieli Sofi Oksasen romaanissa Kun kyyhkysset katosivat. Teoksessa: Annekatrin Kaivapalu, Pirkko Muikku-Werner, Johanna Laakso, Katre Öim, Maria-Maren Sepper (toim.). *Lähivõrdlusi–Lähivertailuja 23* [online]. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing [Lainattu 20.2.2014]. 39–59. Saatavilla: <http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/article/view/LV23.02>
- Gröndahl, Satu (2002). Från “mångkulturell” till “mångspråkig” litteratur? Teoksessa: Satu Gröndahl (toim.). *Litteraturens gränsländ. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala multiethnic papers 45. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning. 11–34.
- Gröndahl, Satu, Matti Hellberg & Mika Ojanen (2002). Den tornedalska litteraturen. Teoksessa: Satu Gröndahl (toim.). *Litteraturens gränsländ. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv*. Uppsala multiethnic papers 45. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning. 139–170.
- Grönstrand, Heidi & Kristina Malmio (2011). *Både och, sekä että. Om flerspråkighet – Monikielisydestä*. Helsinki: Schildt.
- Gumperz, John J (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge university press.

- Hyltenstam, Kenneth (1999). Begreppen språk och dialekt – om meänkielisk utveckling till ett eget språk. Teoksessa: Kenneth Hyltenstam (toim.). *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund: Studentlitteratur. 98–137.
- Ingo, Rune (1990). *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käänntieteeseen*. Juva: WSOY.
- Jonsson, Carla (2012). Making silent voices heard. Code-switching in multilingual literary texts in Sweden. Teoksessa: Mark Sebba, Shahrzad Mahootian ja Carla Jonsson (toim.). *Language mixing and code-switching in writing. Approaches to mixed-language written discourse*. Routledge critical studies in multilingualism 2. New York: Routledge. 212–232.
- Katan, David (2004). *Translating cultures. An introduction for translators, interpreters and mediators*. Manchester: St Jerome.
- Kielitoimiston sanakirja* (2014) [online]. [Lainattu 11.2.2014] Saatavilla rajoitetusti: <http://mot.kielikone.fi.proxy.tritonia.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/>
- Kirjasampo (2013a). *Niemi, Mikael* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: http://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aperson_123175982765328
- Kirjasampo (2013b). *Menna, Outi* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: http://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aperson_123175911162241
- Klintborg, Staffan (1999). ”Switch it, magistern, switch it”. För kodväxling i samtidens prosa är framtidens melodi. *Humanetten* [online]. 5 [Lainattu 6.10.2013]. Saatavilla: http://lnu.se/polopoly_fs/1.26007!Humanetten%2C%20Nr%205%2C%20h%C3%B6sten%201999.pdf
- Kotimaisten kielten keskus (2014). *Tunturista jängälle* [online]. [Lainattu 10.2.2014]. Saatavilla: <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=1208>
- Landqvist, Hans (2012). ”– Kuka ... puhuu ...? stönade Esaias. Vem pratar?” *Litterär flerspråkighet och språkväxling i Mikael Niemis roman Mannen som dog som en lax*. [online]. [Lainattu 28.12.2013] Forskningsrapporter från institutionen för svenska språket. Göteborgs universitet. Saatavilla: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/30028/3/gupea_2077_30028_3.pdf
- Lehikoinen, Laila (1994). *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Helsinki: Finn Lectura.
- Lennon, Brian (2010). *In Babel's shadow. Multilingual literatures, monolingual states*. Minneapolis: University of Minnesota press.
- Leppihalme, Ritva (1994). *Culture bumps. On the translation of allusions*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Leppihalme, Ritva (1997). *Culture bumps. An empirical approach to the translation of allusions*. Clevedon: Multilingual matters.
- Leppihalme, Ritva (2007). Kääntäjän strategiat. Teoksessa: H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 365–373.
- Like (2013). *Niemi, Mikael* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: <http://www.like.fi/kirjailija/niemi-mikael>
- Lunderqvist, Thomas (2006). Niemi, Mikael: "Mannen som dog som en lax". *Kristianstadsbladet* [online]. [Lainattu 11.2.2014]. Saatavilla: <http://www.kristianstadsbladet.se/kultur/article1088381/Niemi-Mikael-Mannen-som-dog-som-en-lax.html>
- Lönnroth, Harry (2009). *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tampere: Tampere university press.
- Malmio, Kristina (2011). Arma lasseliten med kluven tunga. Elmer Diktonius och den tvåspråkigas identitet. Teoksessa: Heidi Grönstrand & Kristina Malmio (toim.). *Både och, sekä että. Om flerspråkighet – Monikielisydestä*. Helsinki: Schildt. 103–125.
- Meänkielen sanakirja* (2014) [online]. [Lainattu 11.02.2014]. Saatavilla: <http://meankielensanakirja.com/>
- Nyky-suomen sanakirja* (1980). Porvoo: WSOY.
- Niemi, Mikael (2007). *Mannen som dog som en lax*. Tukholma: Mån-pocket.
- Oittinen, Riitta (2004). *Kuvakirja kääntäjän kädessä*. Helsinki: Lasten keskus.
- Park, Hyeon-Sook (1996). *Två analysmodeller för kodväxling. En jämförande kritisk diskussion*. SoLiD 7. FUMS Rapport 181. Uppsala: Uppsala universitet.
- Rahtu, Toini (2011). Tekstilaji on työkalu. Teoksessa: Leena Immonen, Mari Pakkala-Weckström ja Inkeri Vehmas-Lehto (toim.). *Kääntämisen tekstilajit ja tekstilajien kääntäminen*. Helsinki: Finn Lectura. 11–27.
- Rosenwald, Lawrence Alan (2008). *Multilingual America. Language and the making of American literature*. Cambridge studies in American literature and culture 156. Cambridge: Cambridge university press.
- Saarijärven museo (2014). *Ansät* [online]. [Lainattu 17.2.2014]. Saatavilla: <http://www.avoinmuseo.fi/kivikaudenkyla/ansatalekkain.shtml>

- Schmitz-Emans, Monika (2004). Literatur und Vielsprachigkeit. Aspekte, Themen, Voraussetzungen. Teoksessa: Monika Schmitz-Emans (toim.). *Literatur und Vielsprachigkeit*. Heidelberg: Synchron. 11–26.
- Språkrådet (2013a). *Meänkieli* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: <http://www.sprakradet.se/me%C3%A4nkieli>
- Språkrådet (2013b). *Meänkieli* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: <http://www.sprakradet.se/8337>
- Språkrådet (2013c). *Minoritetsspråk* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: <http://www.sprakradet.se/minoritetsspr%C3%A5k>
- Sternberg, Meir (1981). Polylingualism as reality and translation as mimesis. *Poetics today*. 2: 4, 221–239.
- Strutz, Johann (1996). Istrische Polyphonie – Regionale Mehrsprachigkeit und Literatur. Teoksessa: Johann Strutz & Peter V. Zima (toim.). *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 207–226.
- Suuri toivelaulukirja 3* (1989). Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho.
- Tidigs, Julia (2007). Flerspråkig litteratur: problem eller möjlighet? *Ikaros* [online]. 4: 2. [Lainattu 6.10.2013]. Saatavilla: http://www.fbf.fi/ikaros/arkiv/2007-2/flersprakig_litteratur.pdf
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (2007). Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa. Teoksessa: H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 387–400.
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (2013). *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Tornionlaakson kirjailijoita (2013). *Mikael Niemi* [online]. [Lainattu 1.10.2013]. Saatavilla: <http://www.tornio.fi/index.php?p=NiemiMikael>
- Vaattovaara, Johanna (2003). Jaettu kieli, meän kieli. Teoksessa: Ilmo Massa & Hanna Snellman (toim.). *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura. 46–47.
- Venemies, Heidi (2009). *Dummköpfe te olette joka sorkka! Kaunokirjallisuudessa esiintyvistä monikielisyydestä ja sen kääntämisestä*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.

Wei, Li (2000). Dimensions of bilingualism. Teoksessa: Li Wei (toim.). *The bilingualism reader*. London: Routledge. 3–25.

Wiik, Kalevi (2002). *Eurooppalaisten juuret*. Jyväskylä: Atena.

Åbo Akademi (2013). *Julia Tidigs* [online]. [Lainattu 27.12.2013]. Saatavilla: <http://www.abo.fi/student/Content/Document/document/9074>